

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

X. KÖTET. IV. SZÁM. 1882.

ÉRTSÜK MEG EGYMÁST.

(A NEOLOGIA ÉS ORTHOLOGIA ÜGYÉBEN.)

JOANNOVICS GYÖRGY

T. TAGTÓL.

— Ára 30 kr. —

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Gelije Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuelről. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikái felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Henrik l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétsziget görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szó tárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzokról és megjelölésök módjairól. Gr. Kuun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l. 20 kr. — XI. A defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóin után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett. Finaly Henrik l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetről, tekintettel a magyar ösköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es ígék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól. 51 l. 20 kr.

ÉRTSÜK MEG EGYMÁST.

(A NEOLOGIA ÉS ORTHOLOGIA ÜGYÉBEN.)

JOANNOVICS GYÖRGY

T. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1881.

A M. TUD. AKADEÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Értsük meg egymást.

(A neologia és orthologia ügyében.)

(Olvastatott márczius 21-én és folytatólag május 2-án 1881.)

Értekezésem tárgya: Ballagi Mór »*Nyelvünk újabb fejlődése*« czimű munkája. (Olvasta a M. T. Akadémiának 1881. január 3-án tartott ülésében.)

E dolgozatot fontosnak tartom már tárgyánál fogva is; fontosnak, mert Ballagitól ered; és végre: mert megújítja e helyen a neologia és orthologia közötti harczot. Ez jól van így. A hallgatás nem oldja meg a kérdéseket; de megoldhatja az őszinte szó; legalább egyengetheti útját a sikeres megoldásnak. Tisztelt barátom Ballagi Mór tehát nagy szolgálatot tett volna a magyar nyelvnek, ha a csendet olyan felszólalással sikerül vala félbeszakítania, mely elősegíti az ellentétek kiegyenlítését, a kérdés tisztába hozatalát. A vitatkozás folyamának ilyen mederbe irányozása most már nem volt nehéz mindazok után, a miket az orthologia szóvivői a kérdés megvilágosítására éveken át mondtak, és mindama tények után, a melyek azalatt a nyelvújítás megbirálása és — mert az újítás sok jónak alkotása mellett szembeszökő hibákat is követett el — hibái kiigazítása mezején végbementek.

E tények meggyőzhették a neologia védőit arról az egyről, hogy az orthologia »nem fenyegeti«, még akarva sem »fenyegethetné« — Ballagi szavai szerint — »elborítással a múltat«, és így nem lökhetné vissza nyelvünket múlt századbeli állapotába. A kiben az évekig tartó küzdelem lefolyásának éber megfigyelése után sem szűnt meg ez aggodalom, e rémlátás, attól nem csodálom, ha élére állítja a kérdést, és csak megnehezíti, a helyett hogy elősegítené megoldását.

Nagyon sajnálom, hogy ezt tisztelt nyelvésztársamról Ballagi Mórról kell mondanom. Értekezése valóságos vész-

harang, melynek riasztó hangja ím ezt hirdeti: »*Nemzetünk félszázados összes szellemi munkája van megtámadva és pusztulással fenyegetve.*« Ez sem több, sem kevesebb, mint az orthologia ellen másoktól már 1875-ben alapos ok nélkül emelt súlyos vádnak ma még kevesbbé igazolható megújítása. Ez ellen már nyelvészetünk érdekében is föl kell szólalnom.

Félreértések kikerülése végett kijelentem mindenekelőtt, hogy csak saját nézeteimet fejezem ki, csak a magam nevében szólok; és habár az új szók megbírálásánál követendő föelveket és szabályokat illetőleg egyetértek is orthologus társaimmal, a részletes alkalmazás tekintetében fentartom véleményem szabadságát.

Az itt következő rövid vázlatban jelzem azt, a minek bizonyítására vállalkoztam:

Ballagi Mór tagtársam dolgozatának hibás a kiinduló pontja; és így következtetései sem lehetnek helyesek. Az értekezés szélsőségekben mozog; a nyelv-mívelésről szóló elmélete a nyelvtudomány elveibe ütközik; végül: a tisztelt értekező, midőn az új szók elleni harcznak és »a nyelvészkedés mostani irányának« a veszélyességét iparkodik kimutatni, a nyelvújítás szóalkotó részének minden javítást kizáró védelmében önmaga követ veszélyes irányt.

A tisztelt értekezőnek a nyelvújítás ügyére vetett rövid visszapillantására csak azt jegyzem meg, hogy egyetértének vele, ha csak azt mondaná, hogy nyelvünk a múlt század utolsó tizedében új kifejezések és szófordulatok meghonosítása s az előadás csinosítása tekintetében mívelésre szorult. E mívelésnek a többi neve lehet aztán fejlesztés, csinosítás, gazdagítás vagy akár újítás is.¹⁾ A gazdagítás szükséges lehet akkor is, ha a nyelv nincs »elparlagosodva«; a minthogy nem is volt a magyar nyelv se »elparlagosodva«, se »póriasan lapos« vagy »izetlenül terjengő«, mint a tisztelt értekező állítja. Olvassuk csak Páz-

---

¹⁾ Irodalmunk történetében az utóbbi elnevezés szerepel; igen hibás pedig. Igaza van Brassai Sámuelnek, midőn »A nyelvújítás és Ballagi« című dolgozatában erősen kikel e kifejezés ellen. — Brassainak e munkája az »Ellenzék«-ben jelent meg; külön nyomatban is kapható. Megemlékezem még róla értekezésem folyamában.

mán, Szalárdi, Listi, Zrinyi, Cserei, Faludi munkáit; találkozunk ugyan ez írók műveiben latinos szókkal; de a magyaros, éppen nem póriasan terjengő szerkezetek és szófordulatok olyan bőségével is, a melyből, mint gazdag forrásból ma is folytonosan meritünk. De elismerem, hogy a nyelvnek voltak hiányai. Oly számosak voltak-e, hogy kipótlásuk okvetetlenül a Ballagi kiemelte forradalmat tette szükségessé? E kérdést nem vitatom itt. Úgy is válaszolok rá értekezésemnek egész folyamatában. A magyar nyelvnek akkori, állítólag pórias lapossága ellen már azért is tiltakozom jóeleve, mert arra nézve, hogy mi a beszéd lapossága, igen nagyon különbözik az én felfogásom a tisztelt tagtársamétól.

Az értekező annak kijelentése után, hogy Kazinczy Ferencz »a nyelvmívelést mindenestől a szépzéreknek és izlésnek rendelte alá«, Kazinczynak ez ismeretes mondatát: »A nyelvrontás is tiszteletes, ha szépet, jót ád« — választja saját fejtegetéseinek alapjául és kiinduló pontjául. Minthogy e mondatot maga is paradoxon-nak nevezi, nem szükség hibás voltát taglalnom; csak azt jegyzem meg, hogy az értekező eme paradoxonhoz a maga részéről hozzáfűzi a paradoxonok egész lánczolatát. Azt mondja: »Kazinczy ama nyilatkozatában, úgyszintén nemzeti nyelvünk e nyilatkozat értelmében történt több mint félszázados fejlődésében, azon nagy igazság nyert mintegy anticipando kifejezést, hogy *a nyelvalkotás nem a reflektáló ész, hanem a művészi közvetlenség szüleménye*, mit is azóta a tudományos kutatás egész az evidenciáig kiderített és bebizonyított.«

Eleinte, megvallom, nem értettem e tételt. Hogyan: a művészi közvetlenség még nyelvet is bír teremteni?! Csakhamar láttam, hogy tisztelt barátom értekezése szerint ez is lehetséges. Azt mondja ugyanis ott, a hol az öröklött nyelvanyag folytonos átídomítása szükségességéről szól: »A létező nyelvanyag ezen *átídomítása az eredeti nyelvalkotás műve folytatásának* mondható, a mint ez szellemünk lényegében gyökerező törvények szerint, a reflexio hozzájárulása nélkül, benső szükségességgel történik.«

Az eredeti nyelvalkotás művének a *folytatása* semmi körülmény közt se lehet többé *nyelvalkotás*; csak nyelvmívelés

lehet; és az sem folyhat a tisztelt barátom előadta módon. Szerinte a nyelvmívelésnek egész munkáját a »műzlés, művészi közvetetlenség, belső ihlet s ösztönszerűség viszik végbe. Hozzájárul a merészség is, ha kell. Mindezt együttvéve »nyelv-művészet« szóval fejezi ki a szerző. Hát a nyelvészetnek semmi köze ehhez a munkához? Ugy látom, semmi köze! Ballagi szerint: a nyelvész — legalább a szótáriró és a grammatikus — nem is igazi nyelvművelő. »Az igazi nyelvművelő«, szerinte, »a költő, a szónok, a tudomány fölkent művelője (tehát minden más tudomány művelője), szóval mindazok, kik az ezer változatu gondolatokat és érzeményeket, melyek benső életöket betöltik, a beszéd segítségével másokba átönteni és azokban hasonló gondolatokat és érzelmeket életrekelteni képesek.« — Ez világosan azt jelenti, hogy igazi nyelvművelők azok és csakis azok, a kik a nyelvtudományt nem művelik. Ezek mind »nyelv-művészek«, hogy ne mondjam: »nyelvalkotók«! Még csak az van hátra, hogy az új szócsoporthoz kiegészítéséül a nyelvészt egyszerű »nyelv-műves«-nek nevezzük.

Midőn tisztelt tagtársamnak szóban forgó elméletét talán kelletténél erősebben támadom meg, nem »pro domo mea« beszélek; vagy ha igen, teszem abban az értelemben, hogy az a műhely, a melyben a munkás dolgát végzem, a nyelvtudomány műhelye, a melytől a szóban forgó elmélet épen ott vitatja el kétségtelen jogait, a hol a nyelv művelése, fejlesztése munkájáról van a szó. Ez szélsőség, nézetem szerint, és nagyon is túlmegy azon, a mit Arany János (1875-ik évi főtítkári jelentésében) így fejez ki: »De másfelől a legszigorubb orthologia sem tilthatja meg, hogy a költő, *ha lelke van, olykor, a hevülés perczében, vagy jellemző kifejezés okáért* új szót és szólamot ne teremtsen; a tudós, a fogalmak embere, sőt a közélet is elvont eszméinek vagy concrét új tárgyainak új nevet ne adjon.« Tehát a költő, a tudós és a többiek is alkothatnak új szókat. Ez nem azt jelenti, hogy csak ők vannak hivatva a nyelvész kizárásával végezni e munkát, és általában művelni a nyelvet. Arany nyilatkozata nem zárja ki azt, a mit én, mint nyelvész hozzáadok; azt tudniillik, hogy a nyelvtudomány emberének joga van, sőt kötelessége is, a közreműködése nélkül alkotott szót vagy szólást bírálni, netaláni hibás voltát kimutatni és

helyébe, ha módjában van, kifogástalan szót vagy szólást ajánlani.

A nyelvgazdagítás munkájának csak úgy lehet kellő sikere, ha a nyelvtan és a műizlés egymást támogatva és kiegészítve vesznek részt benne. Ballagi elmélete, mely az egész művelést a műizlés számára foglalja le, ellentétben áll e szerint a nyelvtudomány elveivel; az ösztönszerű, nem-öntudatos művelés fogalmának túlhajtásával pedig magának a nyelvújítás ügyének sem tesz jó szolgálatot. Kisfaludy Sándornak e dolgozatban idézett nyilatkozata épen azt mutatja, hogy ők, az írók, a költők tudták, mit tesznek: »a régi szavakat új divatba hoztuk — így szól Kisfaludy —; a hosszabb szavakat . . . megrövidítettük; . . . a megtalált gyökérszavakat másképen származtattuk és hajtogattuk, mintsem a közszokás cselekszi; a különböző vidékeknek szavaiból az alkalmasoknak látszótakat közönségesekké tettük s két szóból egyet csináltunk.« Tudták tehát, hogy a neologizálás módjainak egyik része — mert a másik rész szabályos volt — eltér a nyelvszabályoktól; de hitték, hogy ezzel is jó szolgálatot tesznek a nyelv ügyének. Ezzel csak azt akartam mondani, hogy Ballagi, a ki ösztönszerűnek mondja az újítást, tetemesen alászállítja értékét; mert úgy tünteti föl, mintha szabályos művei és a nyelvtörvénytől »cum grano salis« eltérő, de más tekintetben vonzó alkotásai is csak a véletlennek köszönnék létüket.

A tisztelt értekező, a kinek szóban forgó taglalásai szerint az orthologióának nem volt, nem is lehetett része a nyelvújító mozgalomban, most, hogy a mozgalom már rég véget ért, sem ismeri el az orthologióának azt a jogát, melylyel a nyelvújítás művének érvényességét bármely szóra nézve is kétségbevonhatja. Ballagi Mór a jövővel biztatja a nyelvészt; azt mondja ugyanis: »Ne kerüljessük tehát a dolgot, hanem mondjuk ki egyenesen, hogy olyan szokat, mint: *alany, anyag, igény, komoly, szerep, szerény, szilárd*, homályos értelmű tőszóval¹⁾ és ép oly homályos erejű képzővel bizony ma senki sem merne alkotni; ne is merje senki; mert nem élünk többé a teremő erejű *nyelvalkotás* forradalmi korszakában, és a

¹⁾ *Al, anya, szer* nem homályos értelmű tőszók.

nyelv mai fejlettsége mellett beérhetjük a nyelvnek törvényes eszközökkel való gazdagításával.« Ha mind csak olyan volna az új alkotás, a minők az itt elősoroltak — ilyen pedig sok van, — szót sem szólnék. Ámde vannak az új szók közt olyanok is, a melyeket a megtestesült nyelvrontás szentesítése s felbátorítása nélkül fentartani nem lehet. Az ezekkel való elbánás módjára nézve nem állok egy téren tisztelt barátommal; pedig elfogadom következő tételét: »A meglévő afféle kifejezésekre nézve azonban máskép áll a dolog. Azokat, ha az irodalom által forgalomba hozva közkeletűekké váltak, és *nem nélkülözhetők, mert érezhető hézagot töltenek be*, a használatból kitagadni most már« — — — (saját szavaimmal fejezem be) nem volna célravezető eljárás (19. l. alul).

A kérdés itt ez: mely szók azok, a melyek nélkül el nem lehetünk és a melyek érezhető hézagot töltenek be? A Ballagi jegyzékében foglaltak-e, még pedig mind különbség nélkül, az 1865-ben termett szép *vigardí*-t is hozzászámítva? E szók egy része nem tölt be érezhető hézagot; vagyis az elejtések-szülte hézag legott betölthető. Megjegyzem még, hogy a Ballagi jegyzéke korántsem teljes.¹⁾ Beh sok ilyen szó található még a különféle szótárakban; és használatos is az illető körben, a melynek a számára készült; talán nagyobb mértékben használatos, mint sok olyan, a mely a jegyzékben szerepel. Sok ilyen szó ma is egyre támad; meggyőződtem róla. Mi történjék mindezekkel? Ezeket is külön jegyzékbe foglalva csatoljuk oda a »salvus conductus«-beli főjegyzékhez? Oly könnyű-e megállapítani, melyek váltak »az irodalom által forgalomba hozva, közkeletűekké«? Nem értem tehát, mi módon lehessen az »uti possidetis« elvet nemcsak kimondani, hanem életbe is léptetni?

Még egy fontos kérdés támad: A nyelvújításnak több mint félszázados munkája — mint a melyet Ballagi kívánsága szerint érintetlenül kellene hagyni, — melyik évben, hónapon és napon végződött be, hogy megtudhassuk, mely napon éled föl az e munkával szemben a múltra nézve felfüggesztett nyelvtörvények érvényessége, és mikor kellett valamely rossz új szó-

---

¹⁾ Nem is szabatos. Olyan szók is vannak benne, melyeket nem a neologia alkotott.

nak keletkeznie, hogy szabad legyen számkivetését javasolni? Látni ezekből, hogy a mit a tisztelt értekező akar, az egyáltalában nem foganatosítható. Csak két módja van a fenforgó ügy elintézésének: vagy az, hogy az Akadémia maga rendelje el a különböző szótárak átvizsgálását; a mi mindenesetre igen kívánatos (a jogi műszótárt illetőleg már meg is történt az első lépés az első és a második osztály körében); — vagy az, hogy a nyelvész, író, költő, tudós és mindaz, a kit az ügy érdekel, sorolja fel a határozottan korcs kifejezéseket és javasoljon, ha tud, szabályosakat; a többinek pedig, ha csak némileg elfogadható, hagyjunk békét mindnyájan. »Tertium non datur.«

Nincs az irodalom termékei közt egy olyan új szó, mely a szóban forgó hatvanévi időszakba bele ne esnék. Ha tehát ez időszak műveit bántani nem szabad, nem maradna más hátra, mint annak a kimondása, hogy »a holnaptól kezdve keletkezendő szabálytalan szókat sújtani fogja a nyelvtörvény.« Kinek kellene ezt kimondania, és a ki kimondja, mi módon hajtja végre? Én nem tudom. Ha mármost a tisztelt értekező még azt is rosszalja, hogy általában kemény bíráló alá vesszük a nyelvújításnak egyes alkotásait; még azokat is, a melyeknek kiirtását nem javasoljuk, — akkor bátran kérdezhetem: mi haszna, ha elismeri is, hogy az orthologia működése egy »alapjában jogosult mozgalom«; de hozzáadja, hogy »elfajult stb.« (24. l.) — Ha elfajult, akkor volt olyan időszaka is, a melyben helyesen működött. Hát a Nyelvőrt évtizedekkel megelőző orthologia, ha nem is oly rendszeresen, mint a »Nyelvőr«-ék, folytonosan bírálta a nézete szerint rossz új szókat. Én már részt vettem abban a munkában; sőt közreműködtek benne olyan nyelvészek is, a kik most megtámadják ugyane munka folytatását. Még a Nagy-Szótár is orthologizált akkor és nem egy új szót helytelenített. Ballagi Mór is 1874-ben megjelent »Német-Magyar Pótszótára« előszavában, — a melyet most idéz — »korcsalakoknak« nevezte a *hátírni, kéjutazni, gondviselni* szókat. (21. l.)

Mindebből azt kell következtetnem, hogy még akkor nem fajult el az orthologia. Ez csak később történhetett meg, mikor a tisztelt értekező és mások, részben ugyanazon hibás új alkotá-

sokkal szemben más álláspontra tértek. Dolgozataim egyikének (»Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez«; olvastam 1870-ben május 16-án és június 16-án) akkori bírálói: felejtethetlen Toldy Ferenczünk és tisztelt tagtársam Hunfalvy Pál nem kifogásolták azt, hogy igen számos új szót helyteleníték és más kifejezéseket javaslok benne.

Ponori Thewrewk Emil és Imre Sándor, mindnyájunk előtt ismeretes pályamunkáikban a hibás szólásokon kívül — a mi az Akadémiától kitűzött kérdésnek szorosan vett tárgya volt, — számtalan új szót támadnak meg, mégpedig részben a meglévő jó szók elősorolása mellett; — és a tisztelt Akadémia megjutalmazza az egyiket, megdicséri a másikat, egy árva szóval sem hibáztatván azt, hogy a szerzők az új szókat is bolygatni merészelték. Megjegyzem, hogy az akkori munka-bíráló bizottság három tagjának egyike: tisztelt barátom Ballagi Mór volt. Ez 1872-ben történt. Mi fiatalabb nyelvészek — ezen a téren huszonegyéves vagyok — bátran és semmi rosszat nem gyanítva, folytattuk a munkát; a többi közt az ugyanazon évben a M. T. Akadémia paizsa alatt létrejött »Magyar Nyelvőr«-ben, a melynek programja e szavakon kezdődik: »Akarjuk ott, a hol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabályellenes *szóalkotásokat* hozott forgalomba, a *helyesség visszaállítását.*» Ez csak világosan szól.

És ime 1875-ben, derült égből lecsap a villám; és kiscőrője, a dörgés azt tudatja velünk, hogy a mit cselekszünk, az a nemzettől már szentesített félszázados műnek vakmerő megtámadása. Ez a fordulat, megvallom, meglepő volt; de nem mi okoztuk. E szerint a tisztelt értekező ama kijelentésének, hogy a szóbíráló mozgalom az ő »alapjában jogosult volt«, nemcsak a »nyelvőri«, hanem az ezt évtizedekkel megelőző orthológiára nézve is csak akadémikus érteke lehet. Ballagi Mór tehát csak a Verseghi orthológiáját tartja jogosultnak; mondja is a 23. lapon: »Bizony nagy ideje, hogy kibontakozzunk a tulzott újítás idétlenségei szülte visszahatás befolyása alól, mely annál veszedelmesebb, *mentül inkább indokolt volt első föllépésekor stb.*« — »De mortuis nil nisi bene.« Az akkori reactio ma már nem pusztíthat. Az még a *vigardá*-t sem bánthatná. De

a most élő reactio, Ballagi szerint, ártalmas és veszedelmes; mert még olyan szókat sem kimél, mint: *jöveszt, meneszt, önkivület, hordszék, dörzsesszköz, durrlég* stb. — Az orthologia szóban forgó jogosultságának először is a dolog természete, a nyelvtudomány elvitázhatatlan joga és — hogy különösen a Nyelvőr működését illetőleg kétségtelen tényre is hivatkozzam — e folyóirat programjának idéztem pontja szolgál alapjául.

Áttérek a tisztelt értekezőnek az új szók védelmében felhozott okai bírálatára. Az orthologia részéről elősorolt adatokkal szemben egyik erős fegyvere a nyelvérzék, a »nemzeti nyelvérzék.« Ha például — minden csak képzelhető adatra hivatkozva — megróvjuk az olyan alkotásokat, mint: *dörzsfa, dörzsesszköz, dörzs-orvoslás; lökerő, nézpont, látletet, leltár, hallcső, hallszerv* (kérem: nem a *halnak* a *csővéről* vagy *szerveiről* van szó!) azt mondja rá, hogy ezek közkeletűekké váltak a nélkül, hogy a nyelvérzék² legkevesebb is megütközött volna bennök. Erre azt felelem, hogy a nyelvtörvényből s élőbeszédből merített tömeges adatokat nem döntheti meg a nyelvérzék nyugodtan-maradása. Eszem ágában sincs a nyelvérzéknek sok tekintetben hasznos voltát kétségbevonni; de másfelől kijelentem egész határozottsággal, hogy a nyelvérzék nem ritkán cserbenhagyja az embert. Tapasztalhatta ezt mind-egyikünk. Így például: a *bizottmány* szóban csak akkor ütközött meg nyelvérzésem, mikor tisztelt barátom Greguss Ágost e szónak hibás képzésére figyelmeztetett; tudtam pedig, hogy a *mány mény* nem járul részesülőhöz; nem mondjuk: *küldött-mény*. Szabályos alakja: *küldöttség*; tehát: *bizottság*. A nyelvérzék gyakran szórakozott vagy álmos. Ilyenkor meg kell lökni, legalább meglegyinteni; ekkor legott figyel és fölberzen az illető szó ellen; de ez már nem az ő érdeme. Épen így jártam az *esernyő*-vel is. Egy nőcselédem, mindamellett is, hogy tőlem mindig *esernyő* szót hallott, mindannyiszor *esőernyőt* mondott. Hát az én nyelvérzésem ez esetben tunya volt; az övé, minthogy otthon nem hallott ilyesmit, kényes volt. Meg vagyok győződve róla, hogy az ő nyelvérzéke berzenkednék e szók ellen: *varr-gép, köt-tü, szór-lapát*, ha hallaná; azért épen az ilyen alakok védelmében nem kell vala Ballagi Mórnak a nyelvérzékre hivatkoznia.

A főnévül használt *vizsga* szóval már jobban jártam. A mig csak ezt hallottam: *vizsga* szem, *vizsga* tekintet, nyugodtan maradtam; de mikor később azt mondták: »Le teszi a *vizsgákat*«, borzongott a nyelvérzékem. Oka egyszerű. A szónak ez a használata meglepett. Melléknév is, főnév is ugyanaz a szó! Ez sok. Utána néztem *Kresznerics*-ben; ott csak *vizsgaság* szót találtam: »*versutia*, *petulantia*. M. A. Radix itaque huius vocis esset: »*Vizsga*«, et hinc *vizsga-al*, *vizsgál*.« — Tehát *vizsga* melléknév. Ezt a szereplését nem is bántom. A Nagy-Szótárban benne van; de ott is csak mint melléknév, és a többi közt a következő magyarázattal: »Az újabb korban föllevenített szók közé tartozik. *Vizsga kémek*, *örök*. Átv. *vizsga szem*, *vizsga tekintet*. Divatba jött főnévül is használni, *vizsgálat* helyett; de ezt nem helyeselhetjük; mert a magyar a mellék- és főnevet — a részesülők kivételével — nem szereti összezavarni.« *Vizsgáz* épen nincs a Nagy-Szótárban. Nos hát *vizsga* főnév (*examen*) és *vizsgáz* (*deponit examina*): ez a szópár, a melyet tisztelt barátom annyira védelmez, nemcsak az »Antibarbarus«, hanem még a Nagy-Szótár szerint is rossz. De visszatérek a nyelvérzékre, hogy befejezzem erre vonatkozó észrevételeim sorát.

Azt mondják: »A nemzeti nyelvérzék nem ütközött meg a kérdés alatti szókban.« Megütközött-e a germanizmusokban? Megakadályozta-e keletkezésöket? Nem; hanem kénytelenek vagyunk a nyelvtörvényekhez folyamodni, hogy legalább lassan-lassan sikerüljön kipusztítani a mételyt. A nyelvjavítás terén e szerint a nemzet nem a nyelvérzékét hívja segítségül, hanem a nyelvtudományt. Avagy talán kétféle nyelvérzék van: egyik a szólások, másik a szók számára? De felhívom a közönség figyelmét tisztelt tagtársunk saját kijelentésére, a mely, úgy látszik, nagy engedményt tesz e részben az orthológiának. Az értekezés 23-ik lapján a többi közt ezek állnak: »A Nyelvőr-ék bizonyára csak úgy tudják, mint ellenfeleik, hogy a nyelvfejlődés folyamában mily nagy szerepet játszik az az öntudatlan, ösztönszerű lélekműködés, melyet nyelvérzéknek nevezünk stb.« — Folytatólag mondja az értekező, hogyan kellett volna Szarvas Gábornak a gúnyos kifejezések mellőzésével válaszolnia azokra, a miket annak idejében felejtethetlen Toldy-nk, »a

nemzet közhelyeslésében nyilatkozott nyelvérzékre hivatkozva «mondott — — — »a mint a dolog mivolta megkívánta (Szarvas Gábornak) úgy kell vala szólnia: »Igen is, a nyelvérzék alkotó, teremő erő, *de a nyelvtudomány a szabályozója.*« Ezt Ballagi mondja, nem én. Az orthológiának ennél nagyobb elégtétel nem kell. De ez aztán le is rontja mindazt, a mit az értekező eddig a nyelvmívelésnek szerinte egyedül hivatott tényezőiről állított. További fejtegetései nem hangzanak ugyan egybe idéztem mondatával; de nekem jogom van mindvégig ragaszkodni hozzá.

A tisztelt értekezőnek neologia-védő másik erős fegyvere az irodalmi nyelv. Azt mondja: »Az orthológiától megrótt ez meg az a szó ott áll jeles íróink műveiben; ott van Vörösmarty-ban, Petőfi-ben, Arany-ban stb.« A jeles írókra hivatkozásnak nagy nyomatéka van kétségkívül; de csak akkor, ha a hivatkozás a bizonyításnak nem egyetlen forrása, hanem ha karöltve jár a mostani irodaloméit megelőző, valamint a népnyelvből merített adatoknak is a felsorolásával. Magától értetik, hogy ugyanez eljárást tartozik követni az orthologia is ott, a hol kifogást tesz valamely új szó ellen. És ha csakugyan teljesíti ezt a kötelességet, akkor felhordott adatai és okai a jeles írókra való pusztá hivatkozással megczáfolva nincsenek. Vagy csak az egyszerű szókra nézve ne legyen szabad ugyanazt tennünk, a mi a szólásmódok, szókötés, szórend és a nyelvtani alakok megfigyelése és megbírlása terén a nyelvészet szakadatlan tevékenységének a tárgya? Az a kórság, mely a korcs szólásokkal árasztotta el a nyelvet, a szóalkotást sem hagyta érintetlenül. Lassan-lassan elhalt sok régi jó kifejezés, és helyökbe léptek idegenszerű alakok, a melyek — Ballagi tagtársunk nagy meglegedésére — »a csiszolt idegenhez simulni kényszerültek« (4. l.). — Elismerem azt, hogy a szóval és a szólással minden tekintetben azonmódon elbánni nem lehet; nem is teszi az orthologia. A magyartalan, vagy más oldalról helytelen szólásoknak egytől-egyig való kiirtását tűzte ki czéljául; mig a nem szabályos új szóknak az egészhez mérve csak igen csekély részét rója meg azzal a szándékkal és azt javasolva, hogy más alkotások lépjenek helyökbe.

A nyelv gyakorlati használatának a szabályozása tehát szükségképen kiterjed az irodalom termékeinek mindenikére, és a nyelvbeli előadásnak minden ízére, a teljes mondattól le a legkisebb szócskáig; és én nem tehetem föl iróinkról — sokkal különb fogalmam van róluk — hogy akár a legjelesebbek is közölök, vagy helyesebben talán: hogy épen a legjelesbek a műveikben előforduló minden egyes szó számára döntő erőt követeljenek olyan adatok ellenében, melyeket a nyelvész a kutatásnak minden meglévő forrásából merítve állít szembe az ilyen szóval. Midőn itt magamról akarok szólni, nem fontoskodásból teszem. Én is lehetőleg jól iparkodom beszélni és írni, és — hogy a szorosán vett tárgynál maradjak — olyan kifejezésekkel nem élni, a melyek kifogás alá eshetnek; és ime, ha be-betekintek korábban kelt dolgozatimba, ott nem egy olyan szóra bukkanok, a melyet ma megróni vagyok kénytelen. Székfoglaló értekezésemben (1869-ben olvastam) *vonzerő* szót talállok. Tehette ezt ugyan a sajtóbeli javítónak (*javitnoknak!*) is nyelvújító keze; mert nálunk igen sokan nyelvészkednek; de szintoly könnyen tehette saját kezem is. Hát én is az új alkotások körében nőttem fel, s a legtöbbjével együtt öregedtem meg. Nem marad más hátra, mint megmutatnom Joannovics Györgynek, hogy székfoglalójában helytelen összetételt használt. Ennyit az irodalomra hivatkozásról. Szükség esetében hivatkozik a tisztelt értekező a nyelv szellemére, meg a népnyelvre is. Hol és minő sikerrel, majd meglátjuk.

És most vizsgáljuk a szókat. A nyelvújítás alkotta szókat három nagy csoportra osztom. Az elsőbe a kifogástalanok esnek. Kifogástalanok azért, mert »megvoltuk jelentés és alak tekintetében, egészükre s egyes tagjaikra nézve is magából a nyelvből világosan igazolható«. (Nyelvőr IV. k. 49. l.) Az ilyen szókban ugyanis: az alapszó tiszta, átlátszó; a képzőnek értelme-határozó ereje érezhető; működése pedig megfelel a nyelv természetének.

A második csoportba eső szók már nem tartoznak a kifogástalanok közé; mert nincs meg bennük az itt elsorolt tulajdonságok egyike-másika. Az ilyen szók kiküszöbölését azért nem javasolja az orthologia, mert részint már a népnyelv tulajdonává lőnek, részint olyanok, a melyeknek alkotó részei

a nyelvérzék előtt ismeretlenek, és a melyek különben is nagy körben elterjedtek; némelyikökre már a történet is ráadta szentesítő bélyegét.

A harmadik osztályba a minden tekintetben rossz szavak esnek. Az ilyen alkotások a nyelv természetével ellenkeznek, és szervezetét támadják meg; ennél fogva szabályos szókkal pótolandók. Vannak ez osztályban is olyan szavak, a melyek kiirtását nyomós okokból nem javaslom. Főfeladatomban az, hogy az alakítás módjainak bizonyítsam be szembeszökő fonáságát. Egyes szók sorsa sokféle körülményektől függ.¹⁾

Első osztályú szokat nem sorolok elő.

Minthogy a második osztály minősítésénél a népnyelvi szóalakítás is megvan érintve, ide iktatom Budenz Józsefnek erre vonatkozó szavait: »Az irodalmi nyelv mindenütt többé-kevésbé anachronistikus, a mennyiben a nyelv elmúlt korszakaiból is megtart szokat és nyelvvalakokat; s nagy oka is van nem követnie a népnyelvnek minden esetleges elszegényedését vagy megfogyatkozását.« — — — »De a népnyelvi szóképzés fent jelzett tárgyalásával legalább tiszta tudatot fogunk nyerni a felől, hogy mennyiben és miben jár az irodalmi nyelv szókincsbeli szaporodása egy nyomon a népnyelv fejlődésével és vajjon az eltérés csak épen a szükségesnek mértékére szorítkozik-e?« (Nyv. I. k. 12. l.) E tételnek és az irodalom mezején végbement tényeknek is a lehetőségig való számbavételével kívánok eljárni.

A másodosztályú szók mutatványai: *Adag, anyag, lényeg, mérleg, összeg, tömeg*; — *lény, tény*; *erény, szerény*; *példány, regény*; *alany, viszony*; — *állam, elem, jellem, szellem*; — *elv, terv, szerv*; — *tanár, titkár*; — *komoly, kísérlet (experimentum)*.

¹⁾ Brassai (dolgozatát már megemlítettem) újra ajánlja azt a javaslatát, a melyet ezelőtt hat esztendővel a Neo- és Palaeontologia ügyében tartott értekezésében terjesztett az Akadémia elé. Két rovatba sorolja a szokat. Az elsőbe a korszakokat teszi; a többit mind a másikba. Pusztító műtétele régiebb alkotásokra is kiterjed. Erre a térre nem követtem. Ő nem tartja szükségesnek, hogy a kivetendő szavak helyébe másokat ajánlgassunk. Nem osztozom nézetében. A nyelvész ne csak kritizáljon, hanem javasoljon is egyúttal jobbat annál, a mit megrótt. Ez nem csorbítja tekintélyét.

Czég (czégér-ből), *czím* (czímer-ből), *gép* (gépely-ből); és így tovább: *rag*, *rém* stb.

Hogy miféle szabálytalan, vagy legalább is kétes szabályosságú alkotások azok, a melyeket, véleményem szerint, érintetlenül kell hagyni, indirecte kitetszik majd a harmadik osztálynak lehetőleg részletes tárgyalásából.

Lássuk a harmadik osztályt.

I. K é p z é s e k.

A nyelv szellemével és természetével ellenkezik minden olyan alakítás:

1. a melyben a *tő* és a *képző* külön-különvéve kifogástalanok ugyan, de nem működhetnek együtt az illető szóban; mert a *képző* nem alkalmas a neki szánt működés végzésére.

a) Ilyen alakítás az, melyben az *ály ély* képző névtőhöz ragad; pl. *szivély*, *ünnepély*.

Az *ály ély* képzőnek deverbális természetét kimutató példák (*asz-ály*, *vesz-ély*, *szab-ály*, *szeg-ély*, *akad-ály* stb.) sokkal számosabbak és biztosabbak azoknál, a melyek másféle szerepkörére látszanak mutatni: *lap-ály*, *szem-ély*, *csek-ély*. Helyesen csak úgy járunk el tehát, ha az említett biztos alapon alkotjuk az új szokat. Ezenkívül az a kérdés is fölmerül mindannyiszor, ha vajjon érezhető szükségét pótol-e az illető új szó? *Szivély*-re például legkisebb szükség sincs. Van *szivesség*, *nyájasság*. Nem is igen használatos a *szivély* (*Herzlichkeit*); csak származékai *szivélyes* (*herzlich*) és *szivélyesség* kaptak lábra; pedig *szíves*, *nyájás* és *szivesség*, *nyájasság* ugyanazt fejezik ki. — *Ünnepély* helyett mondhatjuk: *ünnep*, illetőleg *ünneplés*; *ünnepiség*; — *ünnepélyes* helyett: *ünnepies*; *ünnepélyesség* helyett: *ünnepiesség*. — Ezekben: *ked-ély*, *ned-ély*, *tök-ély* a *tő* is kifogásolható.

b) Szabálytalan az *ász ész*, és ennek kapcsán *at et* képzőkkel alakult szóknak egy kis csoportozata, mely a nyelvújításnak utóbbi időszakába esik. Példák: *gazdász*, *bölcsész*; *gazdászat*, *bölcsészet*; — *festész*, *költész*, *építész*, *szülész*, *nevelész*, *gyakorlász*; *festészet*, *költészet*, *építészet* stb.

Az *ász ész* névképző kizárólag a tárgygyal bánás fogalmát fejezi ki. *Gazdász* e szerint annyit tenne mint *gazdákkal*, — *bölcsész* annyit mint *bölcskekkel bánó*. Azt, hogy *bölcsész bölcs dolgokkal foglalkozót* jelent, erőltetett magyarázatnak tartom. Itt a szóknak a *jelentése* nem fér össze a képző működésével. Szabályos alkotások ezek: *gazda, gazdaság*; *bölcselöl, bölcsélet*; *bölcselkedöl, bölcselkedés*.

Az *ász ész* csak főnevekből alkot főneveket: *vad-ász, hal-ász, kert-ész, rév-ész*; — igékből igéket alkot: *vakar-ász, legel-ész, hever-észik*. Csak a régi *merészik*-ből képződött *merész* melléknév; a Bécsi Codex magyarázata szerint a *merész* ő-jének elhagyásával. De nincsenek általában *vakarász, legelész, hererész* nevek; nem hogy mesterséget, művészetet, egy szóval: rendes foglalkozást jelentő ilyen főnevek volnának. Nyelvünk egész múltja ezt bizonyítja. Hamis analogián alapulnak tehát ez új alkotású főnevek: *költész, festész, építész* stb. A Nagy-Szótár azt mondja, hogy az ilyen alakítás »*nincs épen* nyelvünk szabályai ellen, mert van régi szónk: *természet*«. Nagy ám a különbség e két tétel között: »*nincs épen*«, és: »*épen nincs* nyelvünk szabályai ellen.« Csak az utóbbi mondat bizonyítana valamit. Az egész elmélet egyetlenegy szóra támaszkodik; és ez az egy szó is cserben hagyja; mert nincs mellette *termész* névszó, mely a *festész, építész*-féle képzést igazolhatná.

A másik ok, a melylyel a Nagy-Szótár az új alkotásokat támogatja, a »szabatosság« vagyis: a *míves*-t a *művész*-től szorosán megkülönböztető elméletnek a fenforgó szókra kiterjesztése. A *költő* cikkecskéjénél csak azt mondja: L. *költész*; mégis ott idézi három költőnk verseit: »A *költő* csak versben lát jó napot. Vörösmarty — stb.« Itt tehát: *költő* már csak az elavult nyelvben jelent *művészt*; az újabb nyelv szerint egyszerű *versfaragó*! — A *festész*-nél még világosabban nyilatkozik a Nsz.: »*Festész* képző művész, ki stb.« A végén pedig: »A *festő* nem *művész*, hanem *míves, mesterember*«. Azután: *festő* 1. köz- és *régiebb* nyelven a. m. *képző művész*; az *újabb* nyelven, szabatosság kedvéért: *festész*. E szerint az újítás be-
köszöntéig így beszéltünk szabatosan: »*festői szépség, költői gondolat*!« most így kell beszélnünk: »*festészi szépségü tájék,*

költészi gondolat!« Talán még így is: »*Péter csak fordító; Pál valódi fordítás.*« Ebből aztán lenne: *fordítászat*. A magyar nyelv nem ismer ilyen különbséget a *juhos juhász, ökrös ökrész, tehenes és tehenész* között. Avagy talán még ezeket is így különböztessük meg egymástól? Ez elmélet szerint *író* is csak *másolót* jelentene, *írász* pedig *valódi író*t. Ámde itt már meg van fordítva a dolog: *írász* ugyanis a Nsz. szerint 1. egyszerű leíró; sőt a szokás pajzánságánál fogva 2. »gúnyneve oly írónak, ki a tudós írónevet bitorolja.« — Ez az egy eset, mint látjuk, feje tetejére állítja az egész új rendszert. Kérdem: szabad-e így bánnunk a nyelvvel? És a nyelvújítás védői az orthologiának teszik azt a szemrehányást, hogy megingatja mindazt, a mit több mint félszázadon át legjobbaink irtak. Hisz a szóban forgó elmélet a mai irodalom nyelvét is kétfelé osztja, s egy tollvonással elavult magyarsággá teszi benne mindazt, a mi az új divatú »szabatosság« elvéhez nem alkalmazkodik!

Ha *festész, költész, történész* stb. nem szabályos alkotások, akkor *festészet, költészet, történészet* stb. sem lehetnek azok. Nem is dívnak ezek: *festész, költész*. De mondhatná valaki, hogy »nagy szükség van a *festészet, költészet* stb. ilyen alkotású szókra; maradjanak meg ezek *festő, költő* nélkül.« Csakhogy ez lehetetlen; mert már a *kertészet*-féle képzés is — *kertészni* ige nélkül, erőltetett alkotás; de kimentí legalább a *vadász* ige és *vadász* név analogiája, vagyis a közös *ász ész*-adta kapocs. A *festő*-tól a *festészet*-re, a *költő*-tól a *költészet*-re ugrásnak még ennyi mentsége sincs. *Festész* helyett mondjuk tehát: *festő, képiró*; *festészet* helyett *festés, képirás*; *építész* helyett *műépítő* vagy *építő művész*; *történész* helyett *történet-író*. *Történetész* legalább szabályos képzésű, *történész* nem az, és ezenfölül kitűnik még furcsa jelentésénél fogva is: *törté-
nészni* ugyanis nem jelenthetne mást, mint *folytonosan törté-
ténni*; és így *törté-
nésző*, s az ő elhagyásával *történész* — emberre értve annyi mint *folyton-folyva történő*. *Születés* ugyanez elemzés szerint: *nő* vagy *férfi*, a *ki folytonosan szül*.

»Majd aztán kiküszöböljük a törvénytelen képzésű *köl-
tészet* szót és mondjuk *versszerzésnek*; *költészettant* *versszerzés-
tudománynak*« — mondja Ballagi Mór. *Költész, költészet* az én nézetem szerint törvénytelen szók igenis; de kiküszöbölésök

esetére sem kellene *versszerzés-t*, *versszerzéstudomány-t* mondanunk, hanem ezt mondanók: *költés* (Kazinczy, Kölcsey, Bajza korában ezt a szót használták), vagy ezt mondanók: *költő művészet*: *ars poetica*; végre *költészettan* helyett *költéstan*. Tudom, hogy ma legmagyarabb íróink is *költészet* szóval élnek; de tény az is, hogy e szó a Nyelvőrben, Antibarbarus-ban s »Magyartalanságok«-ban nem áll a kiírtandó szók között. Miért védi tisztelt barátom a *költészet* szót a Nyelvőr-ékkel szemben, a kik meg nem támadták?

E rovatba esnek: *ok-mány*, *jel-vény*, *orr-mány*, *bizott-mány*, *fölül-et*, *önkivül-et*; továbbá: *jöv-eszt*, *men-eszt*. Ez a kettő még az esetre is korcs, ha megáll Simonyi Zsigmondnak a *meneszt*-re vonatkozó taglalása. (Ennek a bírálásába nem bocsátkozom ezúttal.) *Jöveszt* nem fejezi ki a *producit* fogalmát, és így *jövesztő* sem a *producens*-ét. *Meneszt* fölösleges szó. A *küldöttséget* — ha nem akarjuk *küldeni* —, *indítjuk*, *bocsátjuk* valahova. Ide sorolhatók még: *bizonyl-at* e h. *bizonyíték*. (*Bizonyol* a. m. *bizony* szóval erősít vmit); — *helyettesít* e h. *pótol*. *Helyettesít* csak ezt jelentheti: *helyetessé tesz*, *substituit*. Ennek: *supplet pótol* felel meg és *helyettes*.

c) Szabálytalanul alakultak a következő fosztó-képzős szók: *népszerűtlen* (ez ott áll Ballagi szójegyzékében), *célszerűtlen*, *korszerűtlen*, *valószínűtlen*; — *kedvezőtlen*, *egyenlőtlen*, *felelőtlen*; — *félénktelen*, *érzékenytelen*, *fogékonytalan*. — Hibásságuk abban áll, hogy egyazon szóban olyan képzők működnek együtt, a melyek egyike határozottan állít (affirmál), másika határozottan tagad. Ez a kettő kizárja egymást épen úgy, mint az *igen* a *nem*-et és megfordítva. Ezért nem mondjuk: *szárny-as-talan*, hanem mondjuk *szárny-atlan*; nem: *lát-ott-talan*, hanem *lát-atlan*; nem: *kell-ő-tlen*, hanem *kell-etlen*; nem: *viggyáz-ó-tlan*, hanem: *viggyáz-atlan*; nem: *gyönyör-ű-tlen*, hanem *gyönyörűség-telen*, vagy az újabban rövidült *gyönyör* tövel: *gyönyörtelen* stb. — A fosztó képző tehát névtők (többnyire főnevek) és igei utók után ragad, és kerüli az érezhetően állító jelentésű *s*, *t* *tt*, *ó* *ö*, *ú* *ü* képzőket. E világos szabály mellett nyelvünk egész múltja tanúskodik. A szóban forgó visszásságra — jelesül az *ő* *ü*-képzős mellékeveket illetőleg — Vadnay Lajos tisztelt barátom s nyelvész társam hívta

fel a közönség figyelmét a »Pesti Napló« 1867. 81. számában. Később én róvtam meg e képzést 1870-ben, 1874-ben és újabban is; kimutatván a többi állító, igenlő képzőnek is a fosztó képzővel összeférhetetlenségét. Ilyen képzők, a már elősoroltakon kívül még ezek: *ánk énk, ony eny (ékony ékeny) atag eteg.*

Hibás szók tehát ezek: *kedvezőtlen, egyenlőtlen, hasonlótlan, népszerűtlen, félénktelen, érzékenytelen* stb. Szabályos formájuk: *kedvezetlen, egyenetlen* vagy inkább *egyenetlen* (mondjuk is: *egyenetlen harc, egyenetlen fegyverek*), *hasonlatlan*; — *féletlen* vagy inkább *féléstelen, érzéketlen* vagy *érzéstelen*. A *népszerűtlen*-t *népietlen* pótolhatná, ha a *popularis* számára a *népies* szót sikerülne lefoglalni.

Ismételt felszólalásunkra egypár-sornyi czáfolat jelent meg a Nagy-Szótár VI. kötetében. Ott *Talan, telen* 2. alatt ezek állanak: »s itt még csak azt jegyezzük meg, hogy ezek (t. i. *tisztátalan, boldogtalan* stb.) bizonyága mellett nincs alapja azon véleménynek, hogy ezen képzők melléknevekhez nem járulhatnának s az ujabbkori *egyenlőtlen, kedvezőtlen, népszerűtlen* stb. alakítások helytelenek volnának.«

Nem azt mondtuk mi, hogy a fosztó képző egy melléknévhez sem járul; hanem azt mondtuk, hogy csak olyanok után ragad, a melyeknek homályos értelmű képzőit nem érezzük (*egy-etlen, boldog-talan, bátor-talan* stb.). De még ezek is csekély számuak.

A Nagy-Szótárnak említett taglalása határozottan ellentmond annak, a mit az *érzékenytelen* szóról mond. Ott ez áll: »nem helyesen alakított szó, *érzéketlen* vagy *érzéstelen* helyett« (azaz: nem helyes, mert a fosztó képzővel nem fér össze az *eny, ékeny*). Ezzel az egy kijelentéssel a Nsz. teljesen lerontja másik okoskodását. Mi lehet az oka e kézzelfogható ellenmondásnak?

Az »Antibarbarus« helyesli a következőket: *valószínűtlen, kedvezőtlen*. Az *egyenlőtlen*-t is csak félig róvja meg és oda teszi: inkább *egyenetlen, elütő, külömböző*. Azután így folytatja: »Mégsem helyeselhetők ezeknek tulságos szaporítása olyanokkal, minők: *félénktelen, fogékonytalan* stb.« — Sehogy sem osztozom orthologus-társam nézetében. Ha helyes a szabály, a melyet fejtegettem, akkor nem értem, minő okok szólhatnak az itt elősorolt három szó mellett?

2. Helytelen eljárás az idegen eredetű képzők használata. Idegen képző a *nok*, szlávul *nik*, *nyik* (*nacsálnik*, *putnik*, *ispravnyik*). Ennek átvételével keletkeztek a magyarban: *bajnok*, *tárnok*, *asztalnok*, *pohárnok*, *udvarnok* stb. — az újabb népnyelvben is: *bunyik*, *bujnyik*, *kanonok* (közvetetlen szintén a szláv *kanovník*-ből); továbbá: *lednek*, *kapotnyak* (régén *kapatnok*) *górnyak* (*gornik*) stb.

Hogy *álnok*-ban, *asztalnok*-ban szláv képző a *nok*, azt — higgye el tisztelt tagtársam — nem az orthologia »dekretálta«. A *pohárnok*, *udvarnok* (*dvornyk*) stb. mintájára csak egy magyar szó alakult régebben: *fegyvernök*. *Fegyvernek* helynév is van. (Antibarbarus. 49. l.) Magától értetik, hogy az itt előadottak a történeti jelentőségű *tárnok*, *udvarnok* (*tavarnicus*, *udvornicus*) stb. elnevezéseket és a *Tárnok*, *Udvárnok* stb. helyneveket nem érinthetik.

Az átültetett idegen szók nem ártanak a nyelvnek. Nagyobb baj az, ha új szókat alkotunk idegen képzővel. Azt mondják: »Más nyelvek is vettek át idegen képzőket; jelesül a német az idegen szók könnyebb ragozhatása végett az idegen írt: *regír-en*, *probír-en*, *transportír-en* stb.«¹⁾ Lássa a német, mit tesz a nyelvével. Nagy szükség kényszeríthette e lépésre. Nálunk nem forog fenn ilyen szükség. A *nok*-nak még az a rossz oldala is van, hogy *k* végével elrútítja a nyelvet: *fűnöknek*, *udvarnokok*, *asztalnokokat*, *titoknokoknak*. Ha igazán szeretjük a magyar nyelvet, arra kell törekednünk, hogy a *nok*-os szók, a mennyire csak lehet, pusztúljanak.

És hová nem ragad ez a *nok* *nök*? Nem is szólok az ige-tőlhöz ragadása eseteiről (*látnok*, *figyelnök*, *javítnok* stb.). A névtöbeliekből is csak néhányat mutatok be. E képzőnek — nem mondom helyes, de legalább érthető jelentése az, melynél fogva a *szónok*, *hírnök*, *tárnok*, *tábornok* stb. hasonlatára — *tárggyal bánt* fejez ki. *Fűnök* e szerint annyi mint: ember, a ki *fejekkel* vagy talán a maga saját fejével, mint tárggyal, foglalkozik. Miért ne lehetne: *fű*, *osztályfű*, *állomásfű*; a társulat *feje* stb.? —

¹⁾ Nyelvtanaink, szótáraink ártatlanok benne; de egyes íróink még az *ír* képzőtől sem irtóznak: *prúcizíroz*, *szanírozás*; — *meg-riszkírozni*, *blamírozta magát*. (Az utóbbi kettő egy rövidke vezércikkben!)

korlátnok annyi mint *valaki*, a ki a *korlátokra* ügyel föl; és *bibornok*? Hát a kardinálisnak se volna egyéb dolga, mint hogy biborszínű ruhájával foglalkozzék? Miért ne mondhatnánk *biborost*? (»Agg Széchy szól, a biboros.« Czuczor.) *Tábornok* helyett is *táboros*-t mondhatnánk ad normam: *tizedes*, *százados*, *ezredes*. De érjük be mi orthologusok egyelőre az újabban meghódított, szerény állású *ruhatáros*-sal. Ennek nem kell a *nok*; talán még a *pénz*-, *per*-, *irat*- és *levéltárnok* is fölcserélik az *os*-sal. Így folytassuk a javítást alulról fölfelé. A tisztelt értekezőnek kár volt a tőlünk meg nem támadt *elnök* védelmében a részünkről ugyancsak nem ajánlott *előülőt*-t gáncsolnia. Pártolja-e, vagy helyteleníti a *nok*-os alakítást? Ez itt a kérdés. Erre nincs válasz az értekezésben. — Vörösmarty, kiben, állítólag, az orthologia részéről »az irodalom illetékessége van megtámadva«, erősen küzdött a *nok* ellen.

Idegen képzők még: *cza cze: nyelűcze*; *Katicza* stb. — ; *nya nye, lya lye*. Új szók alkotásánál kerüljük őket.

Az *ár ér* képző ügyét függőben hagyom. Az orthologia az idegen képzők közé sorolta; nem is ok nélkül; mert kétségtelen tény az, hogy a régiebb *kád*, *kádár*, *kulcs* (*klucs*), *kulcsár* (*klucsar*), *bodon*, *bodnár*, *mészár*-os (*meszár: fleischer*) és más ilyen végű szók is a szlávból kerültek át képzőstül, mindenestül. De másfelől van több olyan *ár* végű szavunk is, a melyet magából a magyar nyelvből is kimagyarázhatunk.

A »Nyelvőr« már 1878-ban foglalkozott e képzővel (VII. köt. febr., ápr., decz. füz.). Halász Ignác nyolcz ilyen szót nyomozott ki: *csiszar*, *kajtar*, *csapodar*, *tündér*, *kádár*, *kulcsár*, *solymár*, *sajtar* (*sajtarus*); — mégis elítél minden újabban képzett *ár* végű szót; mert ama nyolczban is, szerinte, annyira elmosódik a képző functiója, hogy alig érezzük módosító erejét. Ezzel szemben Komáromy Lajos, a ki még sokkal több ilyen szóra akadt, úgy nyilatkozik, hogy e képzőt, mint a magyar nyelvben meglévőt, teljesen eltemetnünk nem szabad stb. A részéről elsorolt szavak: *dobár*, *folyondár*, *nyúzár*, *kopár*, *csalmár*; *csufondár*-os, *kullár*-ozó; *suhaneczár*; *ledér*, *ösztvér*, *peszér*, *tözsér*, *bellér*. — Halász elismeri később, hogy most már sokkal több (szerinte tizennyolcz) olyan szavunk

van, ¹⁾ a melyben az *ár*-nak képző voltát ki lehet mutatni; mindamellett is ragaszkodik fenn jeleztem nézetéhez; igéri egyébiránt, hogy még visszatér a tárgyra. Várjuk be e szerint a kutatásnak végeredményét.

3. Új szók alkotására alkalmatlan minden álképző, vagyis olyan alakító rag, a melyre nincs kétségtelen analogia. Ilyen álképző különösen a *da de*.

Imre Sándor ezeket mondja már említettem munkájában (106., 107. ll.): »*da, de* képző régi, de Széchenyi »*üdvlelde*«-jében éledt újra, mely szó elhalt, de képzője megmaradt s igen sok szót alkotott: *gyülde, iroda, járdá, képezde, óvoda*. Oly szók, melyekre valóban szükség volt.« Egyetérttek Imre Sándorral; de csak abban, hogy ez a képző »igen sok szót alkotott.« A többiben nagyon eltérnek nézeteink. Megróvjá — igaz — a *gyakorda, tápolda, vigarda* szókat. Ha még ezeket is javallaná! Ezt a képzőt összetételi alapszónak is nevezhetném. Mindenféle értelme van; jelent ugyanis: házat, boltot, piacot, pl. *áruda*; műhelyt, pl. *mosoda, festőde; öntőde*; iskolát, intézetet, akadémiát: *tanoda, képezde, nevelde, bölcsőde, óvoda, ápolda, zenede*; kocsmát: *sörőde*; gyűlöhelyet: *gyülde*; istállóféjét: *hizlalda*; eszközt, szerszámot: *csapda*; utcaoldalt, utat: *járdá*; psychikai jelenségek színhelyét: *tébolyda*; figyelő, vizsgáló helyet: *csillagda*; oraculumot: *jósda*.

A Nsz. azt mondja róla, hogy »legújabb időben igen buja tenyészésnek indult stb.« --- Ez, fájdalom, nagyon is igaz! A *da de*-képzős csoportozat legalább is ötven tagból áll; növelhetősége határtalan. »Rövidítés minden áron!« Ez a jelszó hozta létre, és ha fentartja eddigi uralmát, majd terjeszti még »in majorem linguae gloriam.« *Mädchenerziehungs-Anstalt*, *leánynevelő-intézet* helyett: *leánynevel-de*; ennek nyomán: *institution pour de jeunes demoiselles: fiatal kisasszony-da*. Így teremhetnek még: *árváda, ravverde, birkózda, hangversenyde, tanácskozda, nyomorékda, siketnémáda* stb. E képzőt szükség nélkül ráocstroyálták a nyelvre. Avagy talán beszédalapító szók

¹⁾ Még annyi itt a tárgyalt szó (*búvár, csaplár, foglár, gombár, hajtsár, lajhár, lakmár, vezér* stb.), hogy legjobb akarattal sem sikerült elkészítenem a tizenennyolcnak szabatos jegyzékét.

ím ezek: *uszó iskola, kisdédóvó, bölcső-ház, dolgozó-ház (hely, szoba, terem), nevelő intézet* (gyakran csak: *nevelő*), *tanító-képező intézet* stb., és e miatt kellett amaz álképzőhöz folyamodnunk? »Igen, de *iroda, tőzsde* helyett mit mondjunk ezután? *Kanczelláriát és börzét?*« — Ismerem ez ellenvetést. Hát az *iroda, tőzsde* és talán még más ily esek is megmaradnak addig, a mig kifogástalan szókkal pótolni nem sikerül. A többi azonnal pótolható.

Álképzők még ezek: *nd*, pl. *b örönd, körönd*; *ncz*: *kéjencz, kedvencz, kegyencz, ingyencz, tapsoncz (kéjencz, kedvencz, kegyencz* h. mondhatjuk: *kéjeligő, kedvelt, kegyelt*);

v: *érv, mérv, védv, ismerv*;

ly (*l*-es igékből alakított *ly*-es főnevek): *beszély, segély, vetély, kétely*;

r: *lovar, jogar, modor*;

sz: *fűsz (gypsz)*;

ne: *jégne*; *nya*: *hosznya*.

Ide csatlom még ezeket: *nyakorján (giraffe*; a *bojtorján* hasonlóságára); *boroszlán (Kellerhals*; az *oroszlán* mintájára).

Hibás az alakítás, ha a tönek vagy alakja, vagy jelentése nem igazolható, pl. *ned-ély, tök-ély, egy-let*;

ha mind a tö, mind a képző kifogásos: *tak-ár, lob-or, kön-eny, kesr-eny, ham-any*;

ha a szónak alakja is, jelentése is ismeretlen: *nyák* (ebben: *nyákhártya*), *pamlag, burcsán, elecs, hüg, botrog, iblany, imola*. Ki érti ezeket? Megmagyarázza a Nyelvőr (IV. köt. 49. l.).

4. Szembeszökő hiba az elvonások útján eszközölt olyan új alakítás, mely a nyelvnek természetes fejlődését nem követi.

A tisztelt értekező azt mondja a többi között: »Ha a nép a biharias *kellik*-ből (talán *kellenék*-ből) *kék*-et von össze, vagy *öntvös* helyett *ötvös*-t mond, ez rendén van; de ha a tudományos műnyelv *műtevő* helyett *műtő*-t alkot, ez már barbarizmus.« —

A *műtő* nem szabályos ugyan, — szépnek sem mondható; de sokkal jobb a hírénél, a melybe tagtársam ejtette. *Müteni, műt, műtő, műtés* külön alkotott szók, a melyeknek a *műtevő, műtétel* szókkal semmi közük. *Műtő* nem a *műtevő* rövi-

dítése; a mi csakugyan barbarizmus volna. A *tévő* szót a leg-pongyolább tájnyelv sem vonja össze *tű*-re. Mondja-e valaki: *csodatű* szentkép? Aztán oly hosszú-e már a *műtévő* is, hogy rövidíteni kelljen okvetetlenül? Ez a föltevés kézzelfoghatóvá teszi, hogy tisztelt barátom helyesli a nyelvújításnak egyik fő hibáját, a minden áron való rövidítést.

Vannak a magyarban kifogástalan rövidítések; a többi között az ugynevezett elvonások. A rövidítendő szónak ugyanis nem valódi, hanem látszólagos képzője eltüntével önálló, s legott könnyen érthető kifejezéssé lesz a megmaradt szórész. E résznek, az Antibarbarus szerint, elég testesnek kell lennie, hogy rokonait azonnal emlékünke idézze. Ilyen elvonások a közhasználatban például: *csuszkál*, *csuszka* (itt látszólagos *l* képző maradt el: *csuszka-al*); és így tovább: *csóvál csóva*, *kínál kína*, *mesterkél mesterke* (Kresznerics a *mesterke*: *magistrellus* tőből származtatja le a *mesterkél*: *machinatur* alakot). — Ezek hasonlóságára helyesen alakultak újabban: *bűszül bűsz*, *ékes ék*, *piros pír*, *rajzol rajz*, *tapsol taps*, *magányos magány*, *érdekel érdek*, *ingerel inger*, *eszmél eszme* stb. (Antib. 49. 50.).

Brassai példái: *bol'y-ong*, *boly* (*hangyaboly*); *borz-ad*, *borz*; *csüd-ül*, *csüd*; — — *fog*, *fog*; *gyárt*, *gyár*; — — *croz*, *or*; — — *szörny-el* *szörny*; — — *vágy-ik*, *vágy* stb. (9. 10.) Látni mindezekből, hogy az igegyök élő névszóná válhatik. Okkal-móddal névtörzsökül is szolgálhat. A *tan* gyököt lehet névtörzsökül használni. *Tan-ú* is *tan-ból* alakult; nem rövidült meg *tanul-ból*. *Tanár* ellen e szerint, törzsökét tekintve, Brassaival együtt én sem teszek kifogást; különben sem számúzom a harmadik osztályba. *Tan* megállhat magában is *praeceptum*, *lehre* értelemben: *üdvös tan*, *Epicurus tana* stb. Összetételi utótagul szerepel ezekben: *nyelvtan*, *földtan*, *hittan*, *méréstán* stb. — Előtag is lehet ott, a hol tisztán *praeceptum* a jelentése, pl. *tanelv* (*vmely tannak az elve*), *tanalap*, *tantüredék*. De már arra nem alkalmas, hogy a *tanítás*, *oktatás* jelentését fejezze ki. Hibások tehát ezek: *tandíj*, *tanszer*, *tanpénz*, *tanterv*, *tanterem*, *tanóra*, *tan-köteles*, *tanfelügyelő* s több efféle. Mondjuk e szerint: *iskolai díj*, *iskolapénz* v. *leczkepénz*, *tanító szer*, *tanítás terve* v. *tanítás-terv*, *leczkeóra*, *iskolai felügyelő* stb.

Megjegyzem, hogy amaz ismeretes dérék »tanférfitü« dolgozatának a czíme szabatosan hangzott így: »Vélemény az egyetemes *tanügyi bizottság* által kidolgozott *tanításterv* terjesztésetrajzi ágára vonatkozólag.« Annak a bizottságnak — jól, rosszul? az más kérdés — ismeretes czíme ez: *tanügyi b.* Így kellett írnia, ha meg akarta értetni a közönséggel. Más a *tudományszak*, *tanító eszköz*, és így a *tanítás terve* is. Ezeket már úgy írhatjuk, a mint kifogástalan szónak tartjuk. — A 48-előtti *védegylet*-et sem nevezhetjük *védő egyesület*-nek. Amaz elnevezésre a történet ráadta szentesítő bélyegét.

A rövidítésnek itt bemutatott példáit csaknem kizárólag a helyesek, vagy legalább az elfogadhatók közé soroztam. Ide már nem tartoznak a neologióának olyatén alkotásai, mint (*árnyék*, *zömök*, *ajándék*, *szemöldök* helyett): *árny*, *zöm*, *ajánd*, *szemöld*; *dicső-ből dics*, *ítél-ből ite*, és így tovább: *gyógy*, *nyug*, *berz*, *boncz*, *czáf*, *dag*, *táp*, *tám*, *tév*, *tönz* (névszó), *enyh*, *ind*, *men* stb. — Ezek egynémelyike nem is új fogalmak kifejezésére, hanem egyes-egyedül a rövidítés kedvéért rövidült meg. Elmetezett végük különben is homályos értelmű, pl. *árny*, *szemöld* stb. A többinek egy része tovább képződött, pl. *ite itész*, *gyógy gyógyász*. Ilyen csonkítások még ezek: *nyargal nyargam*, *könnyü könny*, *gyermek gyermek*. Az átalakulás nem javított rajtok. A másik csoport összetételi előtagul szolgál, pl. *dics-fény*, *boncz-kés*, *tám-pont* stb.

Kérdem: minő jelentést teremtett a neologia például a fölélesztett *berz* szóban? A berzengésnek legelső tüneteit? A Nsz. szerint az *electrum*, *electricitas* értelmét. Önkényes értelmezés ez, és nagyon elűt a *borzad* *borz*-féle elvonástól. — Nem felejtkeztem meg arról, a mit Budenz József szavaira hivatkozva mondtam. Különben is számolnom kell a a végbe ment tényekkel. Az újabban megrövidült szókra nézve tehát az elkerülhetetlen szükségességen kívül legalább is azt kívánom, hogy fölébredtek legyen valójában. De ime a gyakorlat, az élet is visszaütötte őket; egy-kettő kivételével ugyanis csak az újabb szótárakban élnek önálló szók gyanánt, és csakis összetételekben használatosak: *berz-erő*, *dörzs-fék*, *tám-pont*, *tév-út*, *tév-hit*, *ind-ok*, *men-ház*, *töm-nyomat*, *nyírkmirigy-*

dag stb. Itt a pseudo előtagok nem élő testek, hanem múmiák; ilyesmit pedig élő testekkel összeadni nem szokás.

Hibásan rövidült meg a *védő véd*-re. De életre kelt az *ügyvéd, mellvéd, honvéd* szókbán. A *honvéd* tudvalévőleg, úgy a mint van, ő részesülői forma nélkül is történeti nevet vívott ki. Nevezhetjük e név viselőjét (jelzős szerkezettel élve) *honvédő vitéznek*; de *honvédő* főnévre most már át nem változtathatjuk e szót. Kár is volna. Maradjon úgy, a mint van. A *honvéd* paizsa alatt él és munkálkodik az *ügyvéd*. Ebből sem lesz már *ügyvédő*. A csonka *véd* az összetételben előtag-ságra is felvergődött: *védbástya, védegylet*. Az utóbbi, mint a melya negyvenes évek végszakában híres szóvá lett, szintűgy nem változhatik át *védő egyesület*-re. Elegendők-e mind eme tények arra, hogy a *védervő, védvám* és több ilyen összetétel is épségben maradjon? Megfontolandó kérdés, a melyet most érintetlen hagyok.

Mit mondjak a következő nyomorékokról: *lep-* (több *lepük: polysepala*), *bur* (*burok*), *vir* (*virág*), *csir* (*csira*), *csirbur, virbur*? Nem elég ám magyarul tudnunk, hogy ilyesminek is kipuhatholhassuk a jelentését.

A tisztelt értekező a szórövidítő műtételek védelmében az orthológiának ellenkező irányban kifejtett komoly munkásságát »tudós sport«-nak, »tudós hajsza«-nak nevezi. — Őszinte sajnálattal veszem tudomásul.

II. Összetételek.

1. Törvénytelen alkotások az összetet-tekből alakított olyan egységes igezők, a melyekben az előtag viszonyragjának beolvasztása a nyelv természetével ellenkezik; pl.: *árlejt, árverez, képvisel, gondvisel, pártfogol, kárpótol*.

A tisztelt értekező azt mondja, hogy »a mit mint konkrét egységet gondolunk, annak megfelelő kifejezésére lehetőleg szóegységet kell használni.« Ez ellen nincs kifogásom. De maga mondja: »lehetőleg«. Ez az egy szó választ el kettőnk egymástól minden kérdésben. Ez a szó itt azt jelenti, hogy az összetételt csak úgy szabad egységes szóvá tennünk, ha a

nyelv természete engedi; már pedig az összetételnek *szóban forgó* egységesítése ellen határozottan tiltakozik a magyar nyelv génusza, természete, tiltakozik a romlatlan nyelvérzék is. Nyelvünk hajthatatlan e részben. Hogy csak egypár példát mondjak: *Föltétel* összetételből *föltételez* ige lett. Bármit tartunk e műszónak szükséges vagy szükségtelen voltáról, annyi bizonyos, hogy a szó képzése kifogástalan, és hogy itt a *föltétel* egyes részeit egymástól elválasztani nem szabad; és mégis minduntalan hallani és olvasni ilyeneket: »— — *azt tételezi föl; nem tételezi föl; föl nem tételezi*, ezek helyett: *azt föltételezi, nem föltételezi*. Mire mutat ez? arra, hogy a magyar szórend kényessége még a szabályosan egységessé vált szó részeinek e szokatlan szerkezetével sem tud megbarátkozni. Így vagyunk az *ellensúlyoz* igével is. E helyett: *nem ellensúlyozza*, ezt vagyunk hajlandók mondani: *nem súlyozza ellen* stb. Annál kirívóbb a *képvisel, pártfogol*-féle alkotások visszássága. Ezek már »a priori« törvényellenesen képződtek a *képét viselni, pártját fogni*, vagy *valakit pártul fogni, kárát pótolni* stb. magyar szólások kárára, veszedelmére. Van közöttük némi különbség: némelyikök t. i. kibővült még egy ige-képzővel, pl. *árver-ez, pártfogol*; a többi pedig e nélkül maradt: *képvisel, gondvisel, kárpótol*. Nekem úgy tetszik, hogy a toldás enyhíti némileg a bajt; mert ha az *árverez, pártfogol* szokat is csak eredeti ige-képzőjökkel hangoztatjuk így: *ne árverjük a holmit; árverik a jószágot; ne pártfogd; én pártfogom; nem pártfoglak*, — csak akkor érezzük isten-igazában, hogy: *képviselem, kárpótlom* amazoknál, ha lehet, még rosszabb alkotások.

A mi annyira ellenkezik a nyelv génuszával, az nem lehet az az alaptörvény, a melyet — Ballagi Mór szerint — »a közönség, belső ösztönét követve, nálunk, grammatikusoknál, jobban kiérzett.« E képzést egy nyelvtörvény sem ismerte eddig. Ez tehát a nyelvre ráerőszakolt új alaptörvény, voltaképen idegen szabály; csak arra való, hogy békóiban elveszssen megannyi szólásmód; mégpedig szükség nélkül; mert a *kárpótol* igét teljesen pótolja: *kártalanít*; ezt: *pártfogol* pótolja: *pártol, pártul fog*; ezt: *gondvisel: gondoz; árverez* helyett mondhatjuk: *árveréssel* vagy *árlejtöz* (*árlejtő* alapján), vagy

egyszerűen; *lejtöz*. A »representare« »vertreten« fogalmának egységes szóval kifejezése igen kívánatos; másrésről a *képvisel* erős gyökeret is vert már a használat talajában. Annak a szónak, a mely a *képvisel*-t kiszoríthatná a forgalomból, nagyon tökéletesnek kellene lennie. Magától értetik azonban, hogy a szabályos *képét viseli* szólást elejtenünk nem szabad. Vörösmarty sem röstelte használni: »Hogy *viselném* földön *képedet*.« —

Megengedem, hogy »a mai magyar ember« nem igen értené az olyan szerkezetet, a minőt tisztelt tagtársam idéz: »az ünnepi pompán a *király-képét* József főherczeg *viselte*.« — De megértené a következő szórendű mondatot: »az ünnepen (v. ünneplésen) a *királynak* József főherczeg *viselte képét*.

2. Szabálytalanok továbbá az előtag viszonyragjának beolvasztásával alkotott olyan nevek is, mint: *elvhü, alkotmányhü, életképes* stb. Ezek mind német mintára készültek: *verfassungstreu alkotmányhü, lebensfähig életképes, waffenfähig fegyverképes, geistreich szelleműs, wasserreich vízbő, farbenreich színgazdag, wortkarg szófukar, ideenarm eszmeszegény, bedeutungsvoll jelentőségteljes*, és így tovább: *kenetteljes, tiszteletteljes, eseménydús* stb. — A magyar másképen fejezi ki az ilyen fogalmakat: *szellemes, kenetes, fukarszavú, bővizű*; a rag beolvasztásával: *fegyverfogó, fegyverfogható, dolog-győző, udvarlító, bortermő, önfeledő, kárvallott, csatavesztett; élteúnt, színehagyott, szavatartó* stb. A hol a rag be nem olvasztható, ne vonakodjunk ragostul kimondani a szót: *elveihez hü, életrevaló, áldozni kész, áldozatra kész, dologra való, szolgálni tudó* stb.

A szóegységesítő műhelyben még másfajta összetételek is készültek: *honüzés*. (Nsz.) — Ha ez a. m. a honból való *kiüzés*, akkor *toronyesés* is ezt jelentheti: a toronyból való *leesés*. Szabály szerint értelmezve: *honüzés* a. m. *hon üzése, toronyesés* a. m. *torony esése*. — *Jogfosztás*. Az én tudtomra: *tollat* szoktak *fosztani*; *kukoriczát* is; de *jogot*? Az *embert* fosztják meg *jogától*; de ez aztán *ember-fosztogatás*. A *jog* elrablása: *jograblás*. — Mindezek a példák kézzelfoghatóvá teszik azt, hogy a spanyol csizma nem jó szóalakító készülék!

3. A nyelv természetével ellenkezik az igetővel és általában a csonka, élettelen előtagokkal való összetétel.

Tisztelt tagtársam az erre vonatkozó szabályt az »igenis kétes értékű nyelvdogmák« közé sorolja, »melyek következetes alkalmazása a beszéd végképi ellapítását eredményezné.« Azt kérdi: »Honnan merítettük — mi orthologusok — a legnagyobb biztosság hangján ejtett e szabályt? mikor a nyelv szelleme inkább az ellenkezőre mutat.« — Felelet: Merítettük a magyar nyelvnek a nyelvújítást megelőző egész multjából, vagyis az összes nyelvemlékekből, az újítás előtti irodalomból, grammatikusok és szótárírók műveiből és végre a népnyelvből, sőt nagyjából az értelmiség beszédéből is. Ezek talán mégsem megvetendő adatok. De Ballagi szerint »a nyelv szelleme inkább az ellenkezőre mutat; mert — azt mondja — »számos igető van nyelvünkben, mely névtő gyanánt is szolgál, mint *nyom, tér, zár*.« — Hát ezekhez én még a következőket csatolom: *les, fen (fén), csap, fagy, lak, tár, fog (captivus Kreszn.)*. Ezekben: *zárfa, zárkö, zárnap* nem *zár* ige, hanem *zár* név az összetételi határozó szó; és így tovább: *lesben áll* mellett szabályos a *les-hely* is. A szabály ellenében felhozott *fenkö*-re megjegyzem, hogy van *fén* tájszó (a Nyelvőr szerint Pestmegyében. Az én forrásom Hevesmegye, jelesül a Közép-Tisza vidéke): »Adsza csak ide azt a *fént*« — ez tehát maga a *fenkö*; ennek révén mondhatjuk: *fénkö*; sőt az elavult *fog (fogoly)* révén megállhat még a *fogház* is. E példák csak megerősítik a szabályt. Hogy szolgálhatnának tehát az igetős összetétel igazolására?!

A Ballagi Mór elsorolta *tarts, whatnámság, mehetnékje, veszekedhetnékje van*; továbbá: *ments-vár, nebánsvirág, találdomkérdés, térjmegutcza* már a »priori« sem bizonyíthatnak a *nem ragozott* igével, vagyis az *igetővel* való összetétel mellett. De ezt nem is tekintve, kérdem: minő szellemi rokonság lehet e humoros kifejezések és a nagyon is komoly *látideg, látlelet, vetágyú, szór-tölcsér (golyószóró)* stb. alakok között? Abból, hogy rendkívüli okoknál fogva még a családnév is igévé lesz, pl.: »Össze-vissza *pecsovicsoztam* ő kigyelmét«, — még nem következik, hogy mármost széltiliben követhetjük az

alakításnak ezt a különös és szokatlan módját. De visszatérek az *urhatnámság*-féle pajzán szóképzésre és a *térjmegutcza*-féle tréfás összetételre: Ezek szabályosan alkotva nem is képzelhetők; épen össze-vissza-ragozásuk, képzésük s összetételök az, a miben a nyelv humora, mondhatnám szellemes volta nyilatkozik. De ha közönséges fogalmakat kifejező szókkal is így bánunk, és *halltávol*, *hordképesség* szókat alkotunk, abban nincs se humor, se szellem.

Az igetős összetétel pártolói az ellene szóló mindennemű példák ezrével szemben egyes tájszókra is hivatkoznak. A tisztelt értekező is mondja: tény az, hogy igetős összetételekre való analógiákban sincs fogyatkozás; a minthogy egynehányat maga a Nyelvőr is felhoz. — Példát egyet sem hoz fel Balagi Mór. A tárgynak minden oldalról való megvilágosítása végett elsorolok egyet-kettőt: *pirongszó*, *élesztmag* (Fogarasi szerint székely szók). A Nagy-Szótárban *piron*-szó áll; és e szerint nem is igetős összetétel. Rövid magyarázattal: »szó vagy beszéd, a melylyel valakit pirongatnak.« Ez olvasva járhat a feljebb elsorolt tréfás kifejezések közt. *Élesztmag*; a Nsz. szerint a székelyeknél annyi mint *élesztő*. A Nyelvőr szerint *élesztmag*; és ez a helyes. A Nsz. maga mondja: *Élesz*. — — »A székelyeknél önálló szó is, a. m. »élesztős keverék.« Ez összetétel előtagjának egyik formája sem igető, hanem az élesztő főnévnek csonka alakja ad normam: *és(ő)ernyő*. — *Rakszülő* a Nsz. szerint »ragyszülő is; de minthogy szemei tömötten vagy *rakottan* állanak, helyesebben: *rakszülő*.« *Kresznerics* szótára véget vet a *rak* igető-szülte csalódásnak; bemutatván a szónak teljes alakját: *ratokszülő*, és hozzáadván: »Szala vármegyében így nevezik a *Rak-szűlőt*.« Ide iktatom még ezeket: *Tetézvika* (*tetéz* maga is használatos ugyanazon jelentésben); *csaltojás*, *mérmondó* (*merész* szóló). E kettőnek első tagjáról lekophatott a névképző elem: *csali*-ból lehetett *csal*; *csalá*-ból is (*csere csalával* jár; sőt *Kresznerics*-ben ez is áll: *csalt vetni*); *mérmondó*-ban a nyújtás talán még az elveszett elemnek a pótlása, mint *madár* e helyett *madara* (Nyelvőr IV. k. 492. l.). Egyébiránt e kettő is a nyelvszellem játszóságának a szülöttje, valamint a Simonyi Zsigmondtól felhozott *szorog-idő* is. Ez már kétségtelen igetős összetétel, és

egészen odaillik a *nebántsvirág*, *iszomember* stb. humoros összetettek közé. És ha még több igetős tájszóra akadnánk is, mégpedig olyanra, a melynek nem humoros a jelentése, elég lenne-e ez az ellenkezőt bizonyító példák ezriből levont nyelvtörvény megindítására?

Hibás szók e szerint: *jármű*, *járszalag*, *víterem*, *fedanyag*, *horderő*, *horderejű*, *nézpont*, *látkör*, *láthatár*, *láttelelet*, *raktár*, *leltár*, *óvrendszabály*, *tetszhalál*, *tetszhalott*, *ütér*, *válfaj*, *vonzerő* stb. Legtöbbjének az első tag részesülője megadja a szabályos formát, pl. *járó mű*, *jártató szalag* (*póráz*), *vívó terem*, *fedő anyag*, *nézű pont* (vagy *szempont*), *óvó rendszabály*, *ütő ér* (vagy *lűktető ér*), *váló faj* (vagy *alfaj*), *vonzó erő* stb.; a többi pedig más szóval vagy szerkezettel könnyen pótolható, pl. *hordás*, *messzehatás*, *messzeható*, *látás köre* (v. *szemkör*, a *szempont* hasonlóságára), *látás határa*, *szem határa*, *szemhatár*; *lelet* (*orvosi lelet*), *tár* (*magtár*, *vászonár* stb.), maga a helyiség: *tárház* (*lerakó* — Kazinczy); *lelettár*, *álhalál*, *álhalott* stb. — Az igetős összetételek nem töltenek be érezhető hézagot; föltétel nélküli elvetések már azért is szükségesek, mert nagy számra rúgnak, s e szám napról-napra növekedhetik. Ballagi jegyzéke, mint mondtam, nem teljes. A *lát-félékből* csak hét van benne; pedig legalább is még tizenötöt adhatnék hozzá. Hol van még a többi *l*-betűs és általán véve a többi? Ilyenek például: *hordszék* (*gyaloghintó* helyett), *lelhely*, *ülhely*, *fűrljuk*, *hallszerv*, *halltávol* és a többi. — Azután a különböző műszótárakban szereplők; pl. az orvosi-ban: *bolygideg*: *nervus vagus*, *függér*: *aorta*. Emezt nem értettem első olvasásra; *fülbevaló*-félre gondoltam eleinte. Azt hittem, hogy a *csill-ár* hasonlatára készült; pedig az *ér* itt nem képző, hanem *főnév*, *ér*: *vena*. Azt jelenti tehát: *függő ér*. De elég ebből ennyi is. — Ezek a szók nem a műizlés készítményei, hanem a könnyörületlen nyelvsebeszet áldozatai.

A műtévő kéznek még ez sem volt elég: elmetélt a szó testéből egynél több tagot is, a testnek épen azt a részét, a mely életet adott volt neki, és az élettelen testet összetette egy élő szóval, *határozójául*, *magyarázójául*; pedig csak kétségbevonhatatlan az a törvény, mely szerint az összetétel csak élő szókból állhat, és az egybevonásnak netovábbja ilyenkor ez

például: *gazd'uram, gazd'asszony, tudn'illik*. — Így támadtak aztán: *betekormü* e helyett *beteg kórmü, indópont, indóház, indóházi*. Itt megmaradt az *ó*; de nincs köszönet benne. Még a legpóriasabb szájból sem hallottam például ilyesmit: »Szól az *indó*; gyerünk!«; »*indóba* vótam éppen.« És ha élne is ilyenén tájszó, az irodalmi nyelvbe való-e? De még ez sem volt elég: megcsonkult az *indó* is, és lőn belőle *ind*. Az *ind*-hoz hozzáképzeltetni a következőket: *indít, indító, indul, induló, indulat, inda, indás, indázó, indus, indiánus*. Hozzáragadt az *ok* = *indok*. Van még a Nagy-Szótárban *indeszköz* is; de — a mit jó megemlítenem — nem azt jelenti, hogy: *indusok* vagy *indiánusok szerszáma*. Ilyenek még: *berzerü, berzfény, berzmutató, feszerü, menhely, menház, durrlég, durrgyapot, dörzs-fék, dörzsfa, dörzsoszak* stb. Ilyen összetételekben az előtagnak rövidített alakját használja a német is: *rennbahn, fechtschule, spannkraft, sprechrohr*. Ámde itt az előtagok érthetők. Nálunk ellenben a gyökérig visszavágott szók töredékei: *ind, men, berz, fesz, dörzs, durr* stb. érthetetlenek. Ez a megtestesült szócsintan uraim!

Ha aztán ezek mintájára faragható alakokat mutatunk be: *robbanyag, robbszer, bömlhang, hortyképesség, orvszer (orvosi szer)* stb., azt mondják rá: »Ez tulzás. Ugyan ki fog ilyeseket gyártani?!« — pedig ezek úgy hasonlítanak a valóban meglévőkhöz, mint egyik tojás a másikhoz. — Kérdem már most: ellapítják-e a beszédet ezek: *ülő hely, gyűlő hely, ovó szer, halló cső, látó ideg, látásmérő, messzeható, tár, tárház, köpart, rakodó* stb.? Iztelenül terjengők-e ezek: *beteg kórmü, indító ok; okadat, okadatolás; pályaház, durranó lég, dörzsölő fa* stb.? És ha ilyenek pótolnák a részünkről megróttakat, »nyikorogna-e« a nyelvmívelés munkája úgy, a mint e század elején állítólag nyikorgott? De igazat adok bárkinek is, ha azt mondja, hogy ezek: *bolyg-ideg, durrgáz, indok, menhely, ütér, hörgdag* stb. rövidek, körülbelül oly rövidek, mint az amputált lábnak a megmaradt része.

A miket a tisztelt értekező itt a nyelvérzékre és legmagyarabb íróinkra hivatkozva mondott, azokra már eleve megfeleltem általánosságban és egyszer mindenkorra.

A szóalkotásnak itt elősorolt módjait tartom én nyelvünk törvényeivel homlokegyenest ellenkezőknek.

Nem szükség mondanom, hogy a helyes alkotású szóra sem szabad ráfogni valamely jelentést; pedig ez is előfordul nem egyszer. De ezt a kérdést nem taglalom ezúttal. ¹⁾

És most annak a bizonyítását kísértem meg, a mit értekezésem bevezető soraiban mondtam: Az 1874. óta mostanig végbement dolgok után nem volt oly igen nehéz feladat, jó mederbe irányozni a szóban forgó kérdést.

A Nyelvőr nem volt igazságtalan Kazinczy Ferencz és a nyelvújítás iránt. Már 1874-ben egész cikksorozat közölte e folyóiratban Kazinczynak az irodalom nyelvébe áttültetett szavait. Az első cikk ezt mondja a többi közt: »Kazinczy a nép nyelvét teljesen bírta és ismerte nagyobb-részt a régiebb irodalmat is. Oly szókat is használ irataiban, melyek azelőtt vagy a régibb íróknál, vagy a nép nyelvében használatban voltak ugyan, de az újabb irodalomban nem voltak divatban. E szókat is jónak láttam újított szavai közé sorozni.« — — — »A nyelvújítás csinosította a nyelvet, sok helyes szóval gazdagította kincstárát; de épen a nyelvújítás volt az, melynek nyelvünk romlását, mostani származás állapotját köszönhetjük.« (III. köt. 76, 77. ll.)

1875. »Nála (Kazinczynál) a nyelvújítás majd minden hibáját és minden jó tulajdonságát megtaláljuk; csak az a kár, hogy ő is a nagyok rendes sorsában osztozott, t. i. követői inkább követték hibáit, mint a jót, melyet újításában találhattak.« (IV. köt. 454. l.) — »Kazinczynak van tömérdek új

¹⁾ Brassai több ilyen szót ró meg; pl. *szigorú* = *rigorosus*. Valódi jelentése: *hitvány*; — *folytán* (következtében). Helyes jelentése: *folyamatosan* (a nyár folytán a. m. a nyár lefolyása alatt); — *képez* az ilyen mondatokban: »a gyöngyök Izabella . . tulajdonát képezték«, e. h. *tul. voltak*; »az egésznek csak harmadrészét képezi«, e. h. *teszi*. Egyetértek Brassai-val. De már a következőket nem tartom elvetendőeknek: *képez, kiképez: effüggit, efformat.* (Pázmány.) »Isteni hasonlatosságra ábráztattunk, képeztettünk (Barótinál); — továbbá: *képző (rag)*; *képző művészet*; — *képes* = *ist fűhig, ist im stande*; »*képes* ez a ló egész nap járni« (Háromszék); — *történet* = *historia*; pl. »Magyarország története.« Szarvas G.-hoz csatlakozom e részben (Nyelvőr I. k. 402—404. II. k. 462. 463. VI. k. 49—51.).

szava, melyet semmi kifogás sem érhet, nagyon sok, mely sokkal jobban van képezve, mint a helyette ma használt szó.« (IV. köt. 456. l.) — E tömérdek új szót, magától érthetőleg, nem bántja a Nyelvőr!

Kazinczynak és a nyelvújításnak mi orthologusok im e nyilatkozatokkal sokkal jobb szolgálatot teszünk, mint tesz a tisztelt értekező a következővel: »(Kazinczy) a nyelv-mívelést mindenestől a szépérzéknek és izlésnek rendeli alája.« Ha Kazinczy csakugyan így járt volna el, nem volna »tömérdek új szava, melyet semmi kifogás sem érhet stb.« — Az itt és már az új szók osztályozásánál idézett tételek szükségtelenné tesznek e részben minden további idézést. Minő alapja van mindezekkel szemben annak az állításnak, hogy: »Ha a megindult mozgalom (az orthológiáé) sikert aratva, dolgát odáig viszi, ez nem volna kevesebb, mint megsemmisítése mindannak, mit a nemzeti szellem megújhodása nálunk két embernyomon át szóban és irodalomban szépet, dicsőt teremtett« —?

De talán másképen cselekedett az orthologia, mint a mikép nyilatkozott. Korántsem. Előrebocsátom, hogy én csak egyszer vagy kétszer vehettem részt a szó- és szólásjavító tanácskozásokban. Ezekből 1875. évi január hónaptól kezdve 1877. évi február közepéig körülbelül százharmincz olyan szó került ki, a melyeket a Nyelvőr mintegy hetven hibás kifejezés helyébe ajánlott. Ide iktatom:

Hibák:

Ajánlottak:

rakpart

rakodó

raktár

tár (magtár, vászontár stb.)

árház (magazin)

idény

vad

vigarda

vigadó

szálloda

fogadó (hótel)

szálló (herberg)

vendéglő (restauration)

szivély

szivesség

szivélyes

szíves

kedves

nyájas

*Hibák:**gyermek-menhely**honvéd-menház**szellemdús**kenetteljes**vízbü**bölcsöde**kisdedóvoda**képezde**talány**egylet**járda**tömkeleg**horderő**horderejű**hordképes**hordképesség**hordszék**gazdász**bölcsész**festész**történész**építész**tévút**tévhit**kétely**Ajánlottak:**gyermek-menedékhely**honvéd-menedékház**szellemes**kenetes**bővizű vagy gazdag (forrás)**bölcsőház**kisdedlővő**képző intézet**rejtvény (szintén új szó)**egyesület**járó**útvesztő**fontosság**hatás**fontos**hatásos**hathatós**mélyreható**messzevágó**messzeható**birós**birósság**gyaloghintó**gazda**bölcselő**műfestő**képiró**történetíró**műépítő**vakút**álösvény**balhit**hamis hit**eretnekség**kétlés (skepszis)**kétség (zweifel)*

*H i b á s a k :**önkivület**felület**okmány**ormány**bizottmány**kóroda**tébolyda**nevelde**távirni, táviratozni**telegraf**telegrafje**telegramm**telegrafist**telegrafen-amt**telegrafiren lassen**távgyaloglás**távlovaglás**távevezés**kebelbarát**lovar**lovarda**rugany**otthontalan**A j á n l o t t a k :**eszméletlenség**be nem számíthatóság**felszín**oklevél**okirat**orny**bizottság**kórház**örültek háza**nevelő ház**nevelő intézet**hírezni vagy hírzeni**hirező vagy hírző**hírzés vagy hírezés**hírzet vagy hírzemény**hírzös, hírezös vagy hírző tiszt**hírző-hivatal**híreztetni**verseny-futás — ha verseny-
zésből történik ;**verseny-gyaloglás**célfutás — ha célhoz jutás
a föltétel ;**célgyaloglás**verseny-lovaglás**célllovaglás**verseny-evezés**célevezés**jó, kedves, édes barátom**mülovas**lovas-csarnok**rúgó**barátságtalan**rideg**zord**borzalmas*

*H i b á s a k :**A j á n l o t t a k :*

<i>nélkülöz</i>	<i>nincs</i>
<i>biztonság</i>	<i>elvan (nélküle)</i>
<i>hírnök</i>	<i>biztosság</i>
	<i>hirmondó</i>
	<i>hirdető</i>
<i>ügyér</i>	<i>miniszter</i>
<i>tetszhalott</i>	<i>álhalott</i>
<i>fegyverképes</i>	<i>fegyverfogó</i>
	<i>fegyverfogható</i>
	<i>fegyverbíró</i>
	<i>fegyverviselő</i>
	<i>fegyverforgató</i>
	<i>fegyvervonó</i>
<i>munkaképes</i>	<i>dolgozni tudó</i>
	<i>munkabíró</i>
	<i>dologgyőző</i>
	<i>dologra való</i>
<i>udvarképes</i>	<i>udvarzó</i>
	<i>udvarozható</i>
	<i>udvarjáró</i>
	<i>udvarjárható</i>
	<i>udvarba járó</i>
	<i>bejárós (az udvarba)</i>
	<i>udvarlátó</i>
	<i>udvarlátogató</i>
	<i>udvaros</i>
	<i>udvarosi</i>
<i>szolgálatképes</i>	<i>szolgálható</i>
	<i>szolgálatbíró</i>
	<i>szolgálni tudó</i>
	<i>szolgálatra való</i>
<i>szabadalomképes</i>	<i>szabadalmazható</i>
<i>nyugdíjképes</i>	<i>nyugalomdíjazható</i>
	<i>nyugalmi díjra való</i>
	<i>nyugalalmazható</i>
	<i>nyugalmazni való</i>

*Hibák:**Ajánlottak:**harczképes**harczó**harczolható**harczbíró**harczba való**kormányképes**kormányra való**váltóképes**váltóadható**váltóállítható**váltóra való**választóképes**választó**eligibilis* (a kit meg lehet választani)*választható.*

Az ajánlott szók nagyobb számát az a cél magyarázza, hogy a majd keletkezendő véleménycserének tágabb tér nyíljk. E szók a magyar nyelv törvényeit, természetét meg nem hazudtoló ép egészséges alakok. De ne feszegessük ezt. Annyi bizonyos, hogy a halálra szánt hetven szónak szabályosakkal fölcserélése nem pusztítaná el a nyelvgazdagítás birodalmát. — »De az Antibarbarus« — azt mondják — »jóval tovább ment; tömérdek szónak izent hadat.« — Lássuk ezt is a szók elősorolása nélkül. Az Antibarbarusban elősorolt hibás szóknak egy része olyan, a melyet zárjelbe tesz, más szónak javaslása uélkül; sok más szó után ezt írja: »inkább« — pl. *alkatrész*: inkább *alkotó rész*; *árusítás*: inkább *árulás*; — nem kevés olyan szó is van benne, a mely vagy épen nem, vagy alig használatos, pl. *alkrész*, *áponcz*, *emlény*, *hátrány* (*hátrálék* értelemben). — Führer Ignácznak »Magyaraltanságok« című glossariumában sem nagyon számosak a megrótt új alakítások. Az új szók ezrivel készültek; és most a legrosszából való egypár száznak a kiirtásáról van szó. Ezeknek szabályosakkal pótlása rombolná le a nyelvújítás kincses táráát?!

Megengedem, hogy a forgalomból kitagadásra szánt szók egyike-másika megmaradhatna talán; és én e részben kész vagyok a lehető legvégsőbb határig elmenni. Meglehet az is,

hogy az elfogadásra ajánlott szók egyike-másika nem ajánlatos, ha alakítás tekintetében kifogástalan is. Részletekbe most ez irányban azért nem bocsátkozom, mert a »per tangen-tem« kifogásolás, legalább is némileg beható bírálat nélkül — a mely most lehetetlen — czélra úgysem vezetne.

És itt eljutottam a kérdésnek sarkpontjához, a melyet a bevezetésben jeleztem: Ha a tisztelt értekező visszaállítja vala a kérdést arra a térre, a melyről 1875-ben lesíklott, — nem az orthologia taszította le! — és ha azon a téren, az ő szerinte is kiküszöbölendő alkotások elsorolása mellett, bármily keményen bírálja is a Nyelvőr-ék eljárását; ha például azt veti szemőkre, — *de minden egyes esetben okot okkal, adatot adattal czáfolva* — hogy kelleténél több szót róvnak meg, kelleténél többnek a kiirtását javasolják, hogy ez meg az a szabály még kétes, hogy ez meg az a javasolt szó helytelen, a czélnek meg nem felelő, — az ilyen bírálat ellen legkisebb kifogást sem tennék. Számtalanszor és évek óta mondja ezt a Nyelvőr is! E helyett mit találunk az értekezésben? kevés kivétellel ismétlését annak, a mit a harcز kitörésekor és folytán a neologiónak akkori bajvivői mondtak; vagyis egy-két részletnek fölünnen való tárgyalását, — hogy úgy mondjam: pedzését és nem csekély számú vészjóslatokat, például: »a visszahatás« (az orthologiáé) »mindig tévesztőleg hat az értelemre, s ennek — — mindennek elibe vágó rohanását idézi elő.« (23. l.) — »Vigyázzunk, hogy oly kincset ne játszunk el, mely egyszer elveszve, többé vissza nem szereshető soha.« (25. l.) — »*Nemzetünk félszázados összes szellemi munkája van megtámadva és pusztulással fenyegetve.*« (24. l.)

Ez nem kimutatása annak, hogy az orthologia ebben vagy abban az esetben hibát követett el; ez a szójavítás munkájának, mint egésznek, határozott elítélése. Azokat a nagy számra rugó új szokat, a melyeket a tisztelt értekező is kifogásol, nem bántja senki; a többinek legnagyobb részére nézve pedig azt mondja az értekező, hogy a szabályok, a melyeknél fogva mi ama szók kiirtását javasoljuk, kétes értékű dogmák; sőt mi több: alkotásuk módjait helyesli; az újabb alakításoknak — a vészben nem forgók kivételével — egyik módját sem rosszalja; a jegyzékébe iktatott szók közül egyetlen-egyről

sem mondja, hogy korcs, és hogy szabályossal kell pótolni. Mindebből csak jogosan következtetem, hogy tagtársam nézete szerint nincs *forgalomban lévő* olyan új szó, a melyet méltán sorolhatnék a kiirtandók közé. Az egyik-másik szótárban csak lézengő szókat czél nélkül rostálnám. Hol vannak tehát, a tisztelt értekező elismerése szerint is, a »túlzott ujitás idétlenségei«, a melyeket rostálni szabad? A mikor ilyesmit keresek az értekezésben, délibábot kergetek. Az értekezés e szerint a nyelvújítás alkotásainak egy osztálya, t. i. a szók számára felállítja és fentartja egész ridegséggel a legitimitás elvét; másfelől pedig elvitatja és megtagadja a nyelvészettől ez alkotásokkal szemben a bírálás és hibaigazítás jogát. Ez homlok-egyenest ellenkezik a nyelvtudomány elveivel.

Tisztelt barátom veszélyesnek mondja az orthologia szóban forgó irányát. Ez aggodalmában nem osztozom. Az orthologia még akarva sem fenyegethetné veszélylyel a nyelvújításnak összes műveit. Ezt lehetetlenné tenné a közönségnek a megszokotthoz való szívós ragaszkodása; ez a »passiva resistencia« néven ismeretes nagyhatalom. Nem látjuk-e, mily lassan halnak el még az olyan korcs szók is, mint például a *vigarla*? A már évtizedek óta közrosszallással találkozó *gazdász*, *gazdász*at — nem tudom helyteleníti-e tisztelt barátom ezt a szópárt — még ma is vitézül küzdenek elleneikkel: a régi jó *gazda* és *gazdaság* szókkal; és ki tudja, mikor fognak elenyészni? A forgalomban lévő szó, akármily rossz is, fennáll mindaddig, míg a másik, a jó, lassan-lassan ki nem pusztítja. Mi veszély van abban, ha véges-végül az ilyen kisebb-nagyobb mennyiségű rossz szókat jók váltják fel?

Nem fenyegeti-e ugyanilyen veszély az idegenszerű szólásokat, a germanismusokat s az eltorzult nyelvtani alakokat is? És ebben senki sem látja fenyegetve irodalmunk újabb vívmányait. A haladó nyelvtudomány az előadásnak számos kérdésére nézve új adatokat, és ezekkel együtt új igazságokat tár fel, a melyek megingatják, részben meg is döntik azt, a mit a nyelvtan eddig axiómának hirdetett. Beh sok ilyen vitás kérdés forog fenn a mi nyelvészetünkben! Egészen tisztában vagyunk-e már, — hogy a még eldöntetlen kérdések sokasága-

ból csak kettőt emeljek ki, — a tárgyas és tárgyatlan ragozás kérdésével? Megállapodtunk-e már végleg akár csak az *a ki, a mely, a hol, a midőn*-féle szerkezetbeli *a* szó mivoltának is a meghatározásában? Pedig nagy küzdelem volt e szócskát illetőleg, és még ma is nagy az eltérés köztünk nyelvészek közt. Ha az ilyeneket magyarázzák az ifjuságnak, az nem baj; pedig mindez sokkal több az egyszerű szók kérdésessé tételénél; de ha ugyanez a vitás *szókat* illetőleg történik, ha (Ballagi Mór szerint): »a tudomány még ki nem forrott, kétes értékű adatait szent axiomákként az ifjuság eleibe tálaljuk, még megérhetjük, hogy klasszikus korunk íróit mind egyetemben a sutba kell vetnünk.« Ez szélsőség!

Az új szók bírálata alá vétele szükséges; nem hogy veszélyes volna. De megmondom, mit tartok én veszélyesnek: veszélyes eljárás az, ha folyton-folyva azt hirdetjük, hogy »a kérdéses szókat már elfogadta a nyelvérzék, a közönség«; ha a megszokottságot és az ezzel karöltve járó kényelmet a nyelvtörvénynek fölébe tévén, azt mondjuk, hogy »e szók ellen hiába küzd a grammatikus stb.« Ebből komoly baj támadhat; mert az ilyen nyilatkozatoktól felbátorított »passiva resistentia« nemcsak a korcs szóktól, hanem a korcs szólásoktól és a többi soloecismustól sem fog megválni. Veszélyes az, ha a szépirodalom művelőiben fölébresztjük és növeljük »az újabb irodalomnak összes vívmányaira« való féltékenységet; úgy tüntetvén föl az orthologusokat, tehát a nyelvészek nagy részét, mint amaz összes vívmányok megtámadóit. A nyelvújítás védelmének ez a módja 1875-ben támadt e helyen; folytatták a szépirodalmi sajtóban; és most e falak között, a hosszas csend félbeszakításával, megújította a tisztelt értekező. Mindez megtermette gyümölcseit; és tisztelt tagtársunk nem áll magában az orthologianak ellenei között. Ime, az irodalom termékeiben is találkozunk mi orthologusok olyan kifakadásokkal mint: »Mi nem óhajtjuk, hogy a Nyelvőr »helyes beszédei« kedvéért egy újabb nemzedéknek éppen szótárra kelljen szorulnia, ha például Kölcsényt meg akarja érteni.« (Vasárn. Ujs. 1875. 30. sz.) »Nincs jogotok az irodalmat és közéletet oly szóktól megfosztani, a melyeket elfogadott a nyelvérzék és szokás.« (A M. T. Akad. Évkönyvei. XV. köt.) stb. stb.

Tudom, hogy mindez »sine ira et studio« történik ellenünkben; de ez még sem tartóztathat annak a kijelentésétől, hogy mindez utóvégre is vád; és minthogy semmivel sincs behizonyítva: igazságtalan vád. Aggodalmaim csak azért nincsenek e részben, mert hiszem és remélem, hogy a hadviselésnek ez a módja meg fog szünni köztünk. Folytatásának csak a nyelvügy vallaná kárát.

Az itt előadottakkal igyekeztem kimutatni tisztelt tagtársam fejtegetéseinek hibás voltát. Tételeit félremagyarázni, magától értetőleg, nem volt szándékom. De a félreértés lehetőségé soha sincs kizárva. Ez esetre köszönettel fogadok minden helyreigazítást. És ha a kölcsönös felvilágosítások terén kiderülne, hogy a közöttünk fenforgó ellentétek nem oly nagyok, mint a minőknek eddig látszottak, ezt én a vitás kérdésre és általában a nyelv ügyére nézve nagy nyereségnek tartanám.

A kérdés tisztába hozatala nagy akadályának tekinteném másfelől, ha Szarvas Gábor nem talált csalódnai abban, a mit már 1879-ben »A Nyelvőr és a szépirodalom« czimű cikksorozatában mondott és legújabbban is határozottan állít: hogy nem nagyszámú kivétellel, mondhatni az egész irodalmi világ s első sorban irodalmunk legjobbjai állanak az orthologióának ellenei között. (Nyv. VIII. köt. 146. 147. — X. köt. 59. stb. 107. stb.) — Költőink, prózairóink — mi tagadás benne — nincsenek megelégedve az orthologia eljárásával; eltérnek tőlünk a követendő alapelvek alkalmazásának akárhány részletére nézve; de nem hiszem, hogy köztünk és közöttük ellentét forogjon fenn, olyan ellentét, a minőt az ellennézetűek eddigi felszólalásai tüntetnek föl. Hiszen — hogy Szarvas Gábor kijelentésével éljek — a szépirodalom s különösen költőink jobbjai, a Nyelvőr-nek úgyszólván teremtfői, maguk is kívánták, hogy a többi közt »a korcs szavaktól is tisztítsuk meg a beszédet és írást, s adjunk jobbat helyettök.«

A kikkel az írók közül e részben eszmét cserélni alkalmam volt, azok egyike sem állította, hogy nincs az új alkotásoknak egy oly faja sem, a melyet elvetni és szabályossal fölcserélni ne kellene. Igaz, hogy sokan a korcsoknak elismert szók sorából is ótalmukba vesznek egyet-kettőt; némelyek ennél is többet, úgyhogy ha a tisztelt író közönség

kelleténél több ilyen szónak talál kivételes menedéket adni, vajmi kevés maradna az orthológiának kiszolgáltatandó gonosztévők sorában. No de ez a gyakorlati alkalmazás kérdése; és minthogy épen szók forognak kérdésben, bízom régi jó közmondásunkban: »Szóból ért a magyar.«

Az irodalmi világ nem teheti magáévá a következő nyilatkozatot, a melyet egy kitűnő tagtársunk az Akadémia 36-ik ünnepies közülésében tett, és a mely — Szarvas Gábor nézete szerint — a szépirodalom hivatalos kijelentése volna: »Egy pár év óta az Akademiában egy egész ortholog párt alakult, a mely a nyelvújítást mint elvet is kétségbe *látszik* hozni, s nemcsak egyes tévedéseket, hanem az újabb költészet és műpróza összes vívmányait is *mintegy* elítéli.« — Ugyan ki teszi ezt? Nem uraim! Az orthologia még *lát szólag* sem vonja kétségbe a nyelvújítást, se mint elvet, se mint végbement tényt; az irodalom vívmányait még *mintegy* sem itéli el; sőt inkább határozottan pártolja; csakhogy a korcs szókat nem sorolja a vívmányok közé.

Nyelvünk fejlődésének mostani pályafokán az olyan elnevezés, mint: »orthologusok pártja«, »neologusok pártja« valódi anachronismus. A neologia működésének ma nincsen tárgya, sem a még hiányzó szókincsek előteremtése, sem a meglévők megvédése terén. A nyelvújítás-adta valódi szókincs — és az nem csekély — mindnyájunk paizsa alatt áll; sőt nem szabályos alkotásainak is tetemes része érintetlen marad. A többi új szókat, a melyek az egésznek csekély részét teszik, nem védeni kell, hanem elvetni és jókkal pótolni. E munkát csak az orthologia végezheti; nem mint »párt«, hanem — a mit nagyon óhajtunk — mint az írók, költők, tudósok összhangzásban működő köre, tanácsa. Mondja is Szarvas Gábor: »A vádolásnak még csak színét is kerülni akarjuk; csak annyit említünk meg, hogy a javítás munkájában, a melynek együttesen, vállvetve kellett volna történnie, — hisz' mindnyájunk közös kincse, nyelvünk java, épsége forgott szóban, egymagunkra valánk szorúlva.«

Ehhez én azt adom hozzá, hogy az egyoldalú munkának még a legjobb esetben is kétséges a sikere. Egyik esetben hiányozhatik alkotásaiban a szabályosság; a mi minden körül-

mény közt hiba ; másik esetben hiányozhatik bennök a műizlés-adta vonzó erő ; a mely nélkül az ilyen alkotás a már egyszer megszokott rosszat is bajosan szorítja ki a forgalomból. Áll ez a szókra, szólásokra s a szószervezetek bármely nemeire nézve egyaránt. Nagy szükség van tehát általában az összes erők szoros együtműködésére ; és ideje már, hogy a szóban forgó harc véget érjen. E szón »harcz« nem azt a nemét értem én a vitatkozásnak, mely a maga természetes medrében folyván, minél élénkebb és hullámosabb, annál inkább biztosítja a sikert. Értem a kérdésnek olyan téren mozgását, a melyen az egyszerű nézetkülönbség éles ellentétté fajul, s a kölcsönös felvilágosítás és megértés lehetetlenné válik.

Szükségesnek tartottam rámutatni e küzdelem visszássá-gaira, és elmondani nézeteimet a kérdés tárgyalásának egyedül helyes módjáról. Mi, kik már évek óta magunkraszorulva, sakaratunk ellen különállva viseljük az orthologus nevet, kötelességünk érzetében mindenesetre folytatjuk a javítás munkáját ; de elismerjük, hogy e munka a fenforgó körülmények között nagy akadályokba ütközik ; és ez, természet szerint, kétséssé teszi a sikert. A mindnyájunkkal közös ügy érdeke sürgetően kívánja tehát, hogy a hozzáértők, — azok is, a kik helyeslik eljárásunkat, azok is, a kik kifogást tesznek ellene, — segítsék elő közreműködésökkel a kérdésnek minden irányban kielégítő megoldását. Ekkor a szóbiralat mezején is termékenyítő lesz az eszmesurlódás. A vélemények *ilyen* harcának a vége nem lehet más, mint a szépnek és jónak, a nyelvmívelés ügyének teljes diadalma.

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l. 40 kr. — II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymikk dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak műve és hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l. 40 kr. — IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartottgyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Szám. Az új szokról. Fogarasi János r. tagtól 15 kr. — VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. Szám. A nyelvjutásról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. Szám. Brassai és a nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. Szám. Emlékbeszéd. Kriza János l. t. felett Szász Károly l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. — VII. Szám. Aeschylus. Télfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve. Imre Sándor l. tagtól 1876. 97. l. 60 kr. — X. Sz. Bérczy Károly emlékezete. Arany László l. tagtól 10 kr.

Hatodik kötet. 1876.

I. Szám. A lány aspiraták kiejtéséről a zendben. Mayr Auréltól. 10 kr. — II. Szám. A mandsuk szertartásos könyve. Bálint Gábertől 10 kr. — III. Szám. A rómaiak satirájáról és satiráirókról. Dr. Barna Ignác z l. tagtól 20 kr. — IV. Szám. A spanyolország arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. Goldziher Ignác z l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött. Szász Károly r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi István l. tagtól. II. Vaszary Kolozstól. III. Révész Imre l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. Bartalus István l. tagtól. 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszonyosságai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 20 kr. IX. Eranos. Télfy Iván lev. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. Joannovics György l. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. Barna Ferdinánd l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos, magyar-sínai nyelvhasznítása. Budenz József r. tagtól 10 kr. III. Lessing (székfoglaló). Zichy Antal lev. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolata Magyar és szuomi irodalom között Barna Ferdinánd, lev. tagtól. 10 kr. — V. Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. Barna Ferdinánd l. tagtól. 30 kr. VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. Télfy Iván lev. tagtól. Ára 30 kr. — VII. A nevekük ésük személyragairól. Imre Sándor l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székess József t. tag fölött. Ballagi Mór r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. Vambéry Ármin r. tagtól. 10 kr. — X. Batori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) Volf György l. tagtól. 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. Dr. Ábel Jenőtől	60 kr.
II. A mordvaiak pogány Istenei és ünnepi szertartásai. Barna Ferdinánd l. tagtól	50 kr.
III. Orosz-lapp utazásomból. Dr. Genetz Arvidtől	20 kr.

IV. Tanulmány a japáni művészetről. Gróf Zichy Ágosttól . . .	1 frt.
V. Emlékezés Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünne- pélyen, az Akadémia megbízásából tartotta Szász Károly r. t.	10 kr.
VI. Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egy töredéke. Hun- falvy Pál r. tagtól . . .	20 kr.
VII. Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben. Mayer Auréltól . . .	60 kr.
VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. Dr. Ábel Jenőtlől . . .	80 kr.
IX. Ujperzsa nyelvjárások. Dr. Pozder Károlytól . . .	50 kr.
X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló Imre Sán- dor r. tagtól . . .	30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékezés Schiefner Antal k. tag felett. Budentz J. r. tagtól . . .	10 kr.
II. A Boro-Budur Jáva szigetén. Dr. gróf Zichy Ágost l. tagtól . . .	40 kr.
III. Nyelvünk újabb fejlődése. Ballagi Mór r. tagtól . . .	20 kr.
IV. A hunok és avarok nemzetisége. Vámbéri Ármin r. tagtól . . .	30 kr.
V. A Kún- vagy Petrarka-codex és a kúnok. Hunfalvy Pál r. tagtól . . .	30 kr.
VI. Emlékezés Lewes Henrik György külső tag fölött. Szász Ká- roly r. tagtól . . .	10 kr.
VII. Ős vallásunk főistenei. Barna Ferdinand l. tagtól . . .	40 kr.
VIII. Schopenhauer aesthetikája. Dr. Ruzsicska Kálmántól . . .	10 kr.
IX. Ős vallásunk kisebb istni lényei és áldozat szertartásai. Barna F. l. tagtól . . .	30 kr.
X. Lessing mint philologus. Dr. Kont Ignácztól . . .	30 kr.
XI. Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. Székfoglaló. Bogisich Mihály l. tagtól . . .	50 kr.
XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. Simonyi Zsig- mond l. tagtól . . .	20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) Simonyi Zsigmond l. tagtól . . .	30 kr.
II. Etzelburg és a magyar hűmonda. (Székfoglaló.) Heinrich Gusztáv l. tagtól . . .	20 kr.
III. A M. T. Akadémia és a szömi irodalmi társaság. Hunfalvy Pál r. tagtól . . .	20 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen
szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neolog-
ismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen
és hibás szólások bírálata,

tekintettel

az ujtás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM: Bevezetés. — I. Hangtani ujtások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. —
IV. Szófűzés. — V. Stil.

Ára 1 frt.